

New
Direction

ПРИСЪЕДИНЯВАНЕТО НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЯ КЪМ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ:

ИСТОРИЧЕСКИ ПРЕГЛЕД НА ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА
МАКЕДОНИЯ С РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ И ПРИЧИНИТЕ ЗА БЪЛГАРСКОТО ВЕТО

ДОЦ. Д-Р МИЛЕН МИХОВ

newdirection.online

[@europeanreform](https://twitter.com/europeanreform)

[@europeanreform](https://www.instagram.com/europeanreform)

New Direction

Founded by Margaret Thatcher in 2009 as the intellectual hub of European Conservatism, New Direction has established academic networks across Europe and research partnerships throughout the world.

New Direction is registered in Belgium as a not-for-profit organisation and is partly funded by the European Parliament.
REGISTERED OFFICE: Rue du Trône, 4, 1000 Brussels, Belgium. EXECUTIVE DIRECTOR: Witold de Chevilly.
The European Parliament and New Direction assume no responsibility for the opinions expressed in this publication. Sole liability rests with the author.

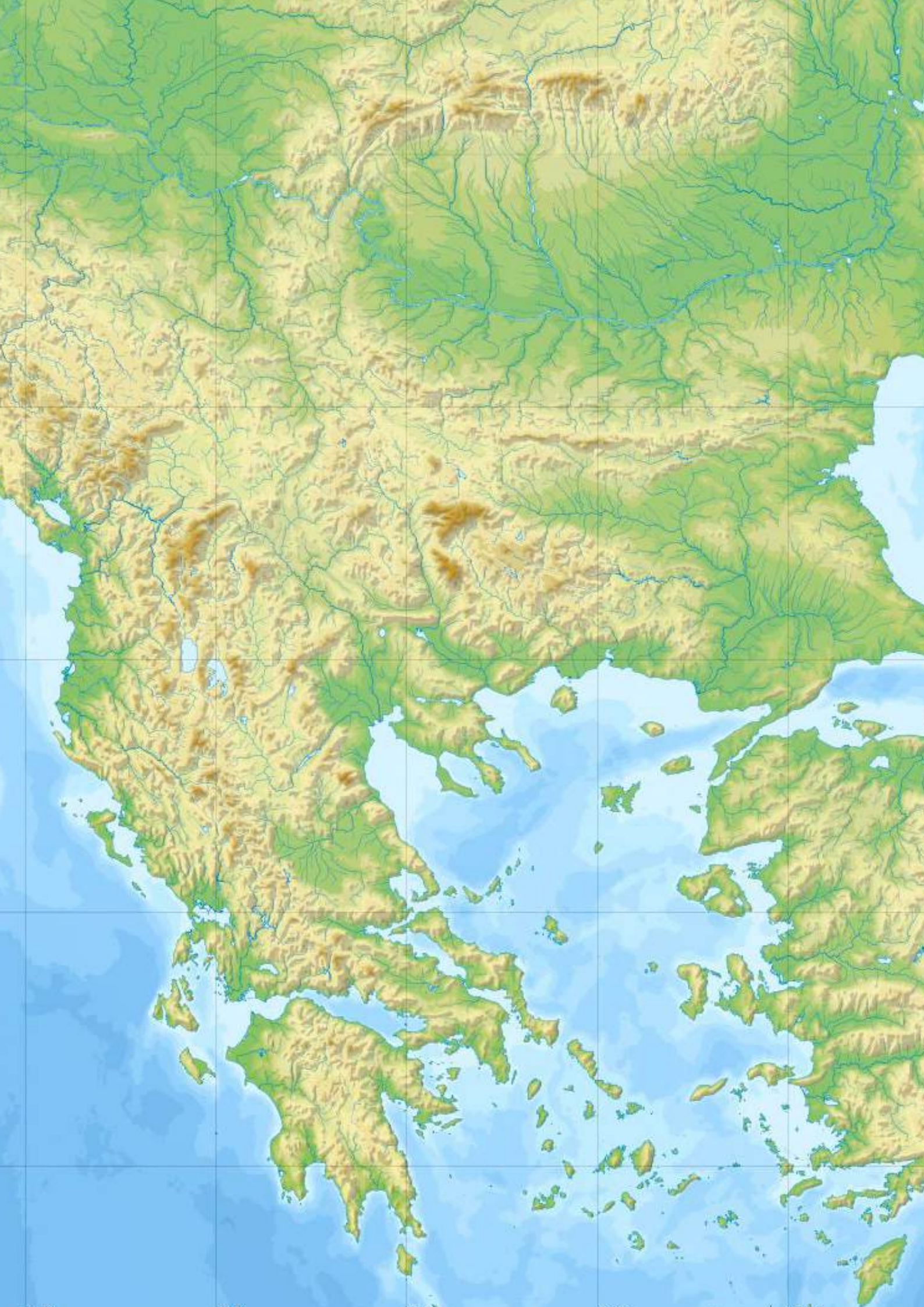
АВТОР

Доц. д-р Милен Михов

Сдружение Национална Традиция

1	УВОД	7
2	БЪЛГАРИТЕ В МАКЕДОНИЯ ДО КРАЯ НА ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА	11
3	ОТ НЕЗАВИСИМОСТ ДО ПРИЯТЕЛСТВО	27
4	ДОГОВОРИТЕ ТРЯБВА ДА СЕ СПАЗВАТ	41
5	ЗАКЛЮЧЕНИЕ	61

УВОД

Говорейки за съвременните отношения между две държави в Югоизточна Европа – България и Република Северна Македония (РСМ), трябва много ясно да разграничим определението за младата държава, носеща в името си Македония и географските измерения на същото име. Изключителна грешка ще бъде, ако името Македония се интерпретира като константна величина във времето с непроменими географски и етнически характеристики. Историческата семантика на термините е валидна и за топонимите, което налага определянето на неговото съдържание.

В исторически контекст с името Македония са се обозначавали не само различни географски области с променяща се локация през вековете, но и различни исторически категории, вариращи от етноним на древните племена, населяващи земите на север от Тесалия и Епир, през политически, военни или административни категории. В нашето съвремие могат да се открият няколко прочита на името Македония.

За гърците това е територията на древна Македония, представляваща част от историята на Елада, населявана от гръцки племена и неразделна част от гръцката култура, традиция и нация. Македония е част от Гърция, населявана само от гърци. В исторически смисъл за българите Македония е елемент от геополитическата триада Мизия, Тракия и Македония. Трите географски области на Балканите описват българското етническо пространство още през XIX век. Това е територия, населявана от различни етноси, но с преобладаващо българско мнозинство. Официалната доктрина на РСМ смята Македония за земя, определена от народа, който неизменно населявал една и съща територия и е носител на етническа и културна традиция, разграничаваща го от всички съседи през вековете. Така за гърците Македония е историческа категория, за българите географско понятие, а в Скопие национална доктрина.

През вековете с името Македония са обозначавани различни географски области на

Балканите. Съществуват различни противоречиви теории за локацията на държавата на античните македонци. Археологическите проучвания през XX век определят мястото на древната македонска столица Еге в близост до с. Вергина, разположено в Солунското поле на десния бряг на река Бистрица (Алиакмонас). Археолозите са натъкват на богата царска гробница, смятана, че е на Филип II, в която е открито изображението на шестнадесетлъчево слънце, известно като „Звездата от Вергина“.

Завоюването на Балканите от Римската империя води до създаването на имперски определени административни области. В различни времена с името Македония се обозначават различни административни области, а през IV и V век съществуват едновременно провинция и диоцез с това име като обхватът и границите са променливи. Етническите промени, започнали през VII век, довели до нови промени в разбирането и географията на Македония. Земите на антична Македония започват да се обозначават с нови названия: „Склавинии“, „България“ и „Долна земя“.

Във Византия създаването на тема Македония с център Одрин се определя между 799 и 802 г. То е дело на императрица Ирина като система от мерки за отбрана срещу настъпващата българска инвазия в Тракия. Името на темата произтича от преселването

Златният саркофаг с изображението на „Звездата от Вергина“ в Археологическия музей в гр. Солун.

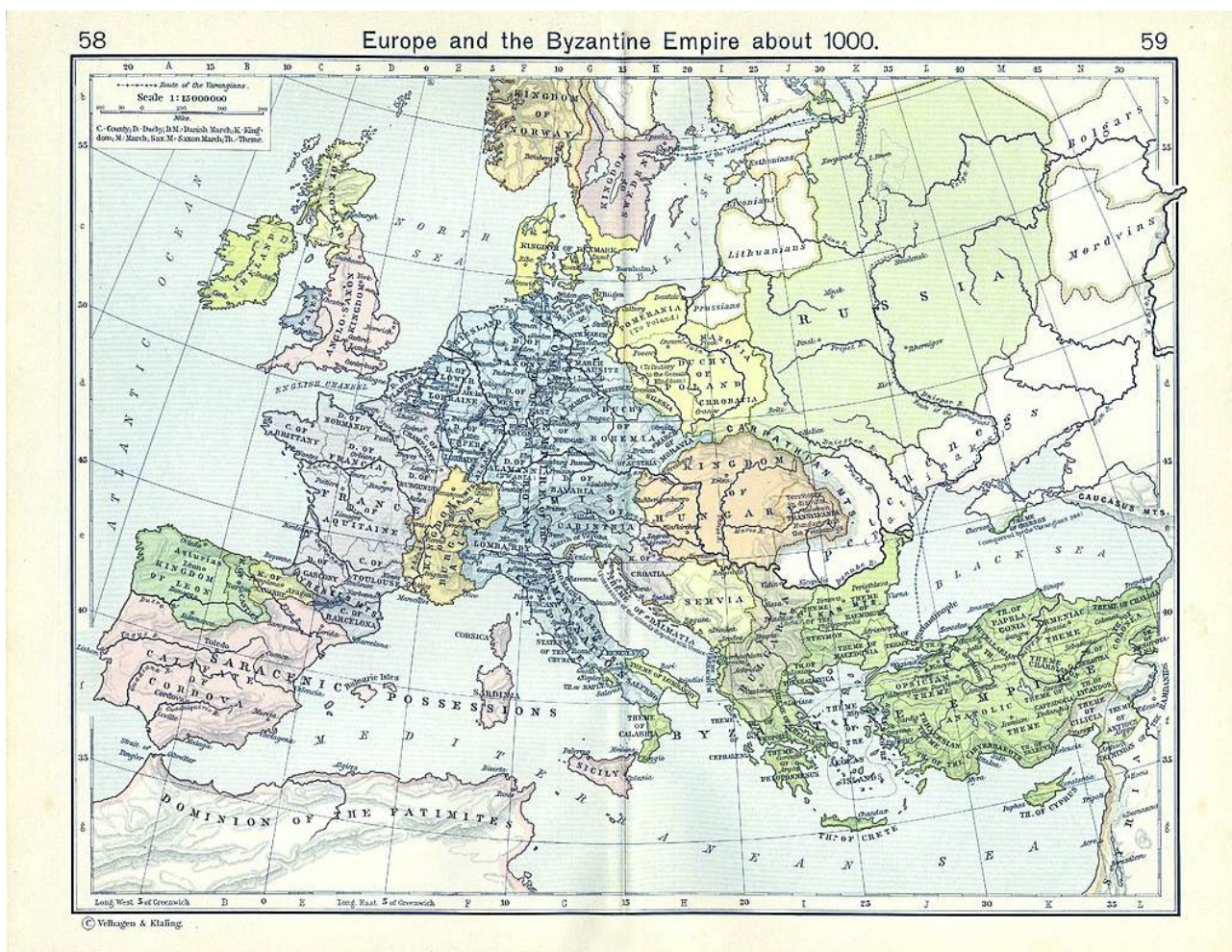
на население от провинцията и диоцеза на Македония в земите в непосредствена близост със столицата Константинопол. С различни изменения в зависимост от промените на границата между България и Византия тема Македония съществува до XI – XII век и същевременно името се използва като областно название в Източна Тракия до завладяването на османските турци през XIV век.

След победата над цар Самуил и завладяването на средновековната българска държава със столица Охрид, византийският император Василий II си приписва прозвището „българоубиец“. Уреждайки завоюваните земи през 1018 г., император Василий II създава тема „България“ с център Скопие, а северните земи на българското царство, които днес са в границите на Република България, в тема Паристрион. В църковно отношение независимата Българска патриаршия е сведена до архиепископия с център Охрид, последната българска столица и седалище на българския патриарх. Охридската архиепископия е определена като „българска енория“, а нейният глава - като „архиепископ на България“. Титлата „архиепископ на цяла България“ на Охридската архиепископия се запазва до нейното

премахване от Османската империя през 1762 г.

С епохата на Ренесанса и Просвещението в Европа настъпва възраждане на античното понятие Македония. През XVII и XVIII век настъпва процес на постепенно въвеждане в географията на античните названия Македония и Тракия. Днес географските граници на Македония могат най-общо да бъдат описани на изток до р. Места, на запад по долината на р. Черни Дрин, на север - Шар планина и на юг - р. Бистрица. Общата площ е приблизително 69 000 кв. км и днес е поделена между Гърция, която притежава Егейска Македония, представляваща приблизително 50% от Македония, РСМ – Вардарска Македония (37%), и България – Пиринска Македония (10%). Малки части се намират в границите на Сърбия, Албания и Косово. Географската област Мизия, която съвпада с днешните райони на Северна България, през XIX век започва да се обозначава с названието България.

Така определените географски названия нямат нищо общо с етническият състав на населението. Създадената национална доктрина на българите през XIX век се стреми към създаване на независима българска държава в земите населявани от българи в

Подробна визуализация на границите на България в картата на Европа около 1000 г.

България, Тракия и Македония. Най-точно това е изказано от националният герой на всички българи Васил Левски: „И ние сме хора и искаме да живеем човешки: да бъдем напълно свободни в земята си, там гдето живее българинът – в България, Тракия и Македония“.

Възприетите в географията макротопоними не съвпадат и с османската административна система. Докато географската област България е обособена в една административна единица под названието Дунавски вилает, то Македония е поделена в три османски вилаета. По-голямата част влиза в Солунски и Битолски вилаети, а северозападната част е обособена в Скопски санджак и влиза в Косовски вилает.

Както стана видно, географските названия на Балканите възникват на историческа основа и не са свързани с етническият характер на населението, което ги населява. Характерната за Балканите пьстрота на население и религии е валидна и за Македония. По време на Османското господство в Македония българският характер на славянското население не се поставя под съмнение. Доминиращата роля на един или друг етнос в определени райони на империята е съпътстван и от присъствието на други етноси, което е породено от свободата на движение и липсата на граници. През XIX и XX век се публикуват различни статистически проучвания за етническият характер на населението. Въпреки драстичните разминавания в данните, които са породени от неточности в методиката или откровена манипулация с политически и националистически цели, българското присъствие е неоспоримо. Очевидна във всички статистики е

пьстротата на населението по етнически и конфесионален принцип. Така например, през 1900 г. видният български етнограф Васил Кънчов изброява 11 етнически групи в Македония. Според Кънчов българите представляват 1 181 336 души и представляват малко над 52% от населението на Македония, което наброява 2 258 224 души.

Достоверният характер на българските статистики е потвърден от международната анкетна комисия, организирана от Карнегиевата фондация непосредствено след Балканските войни през 1913 г. В публикувания доклад на Карнегиевата анкета се казва, че „Единствено българските статистически данни вземат предвид националното самосъзнание на хората. Сръбските изчисления, общо взето, се основават върху резултати от изучаването на диалектите, както и върху сходството в обичаите. Следователно те са до голяма степен теоретични и абстрактни. Гръцките изчисления са още по-изкуствени, тъй като тяхната етническа основа се определя от влиянието, упражнявано от гръцката цивилизация върху гражданското население и от спомените и следите на класическата древност.“¹

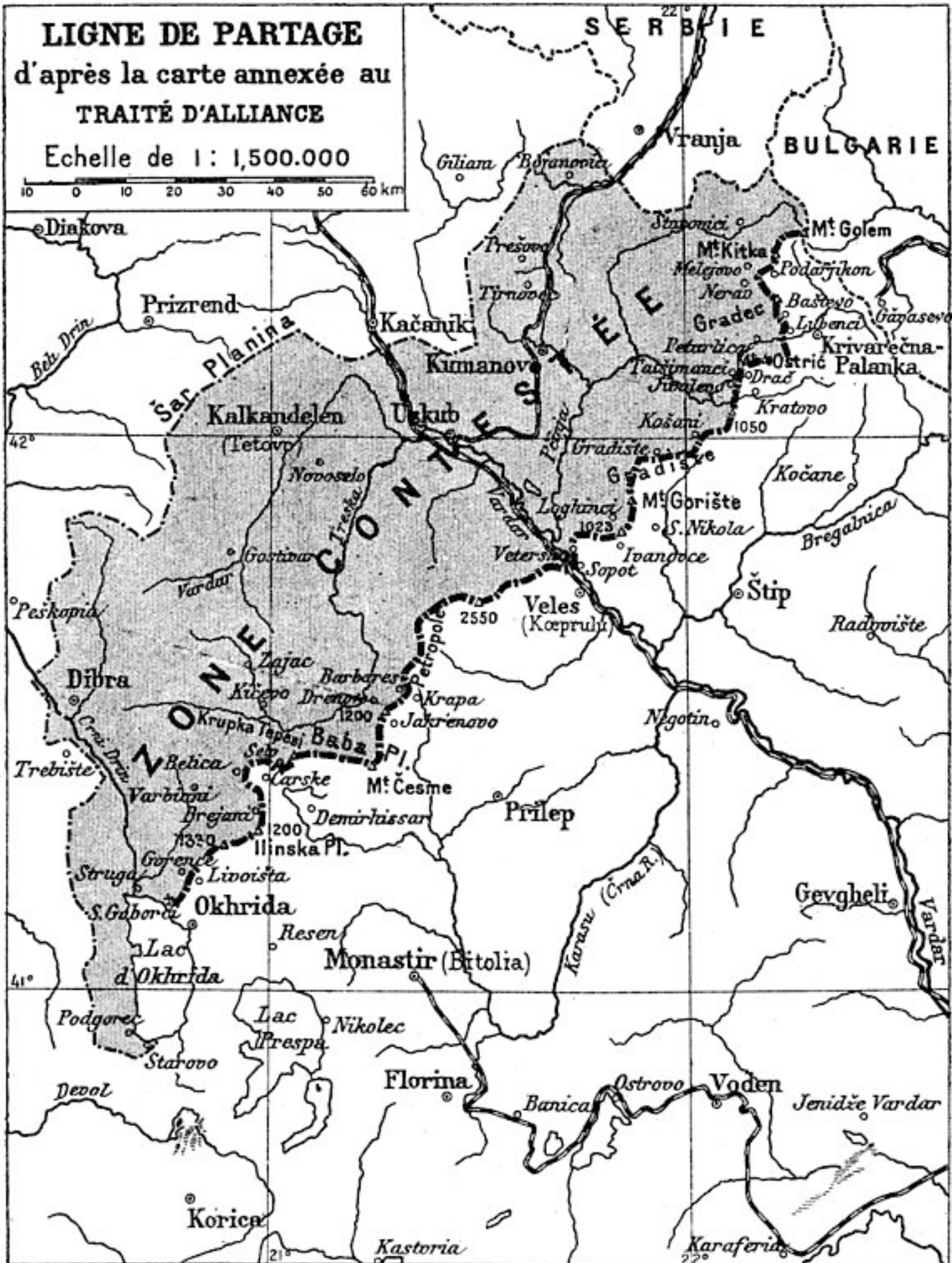
Направените уточнения са изключително важни за правилния подход към един и същи термин в различните исторически реалности. За българите от XIX и XX век Македония е територия, населявана от българи, а Охрид е столица на българското царство при управлението на Самуил и люлка на българската писменост и култура. Това обяснява защо най-дълго излизалият и най-популярен български вестник, издаван в столицата на Османската империя, носи името „Македония“.

1. *Другите балкански войни*. Фондация „Карнеги“, Фондация „Свободна и демократична България“, С., 1995, с. 29. Същото: <https://macedonia.kroraina.com/karnegi> Достъпно на 08.11.2021 г.

LIGNE DE PARTAGE
d'après la carte annexée au
TRAITÉ D'ALLIANCE

Echelle de 1 : 1,500.000

10 0 10 20 30 40 50 60 km

T. Weinreb del.

Разделянето на Македония на „спорна“ и „беспорна зона“, съгласно Българо-сръбския съюзен договор от 29 февруари 1912 г.

БЪЛГАРИТЕ В МАКЕДОНИЯ ДО КРАЯ НА ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

Стремежът на българите към независима българска държава се проявява чрез различни форми - от тайни организации, бунтове и въстания до образователни, културни и духовни начинания. Най-силно българският легитимизъм се проявява в общобългарското движение за отделяне от Вселенската патриаршия и създаване на самостоятелна българска църква, която в рамките на Османската империя има характер на протодържава. Борбата за независима българска църква обхваща почти целия XIX век и в нея участват всички български общини – от Тулча до Охрид и Велес, и от Видин и Ниш до Лозенград, Одрин и Цариград. Основният въпрос в конфликта с патриаршията засяга т. н. „спорни епархии“, голямата част от които са в Македония. Вселенската патриаршия не иска да се откаже от значителните приходи, идващи от Македония, и затова се стреми да ограничи Българската Екзархия единствено в Северна България. Продължителният конфликт с патриаршията се катализира от въоръжените действия на българите през 1867 и 1868 г. Това принуждава султана да задоволи част от исканията на българите и на 27 февруари 1870 г. е провъзгласено създаването на самостоятелна Българска екзархия. В границите на Екзархията е включена само Велешка епархия, но се допуска чрез провеждането на плебисцит сред християнското население да се присъединят и други епархии при условие, че повече от две трети от населението поиска това.

До избухване на Руско-турската война от 1878 г., довела до създаване на модерната българска държава, са проведени допитвания, в следствие на които властите допускат български владици в Охридска и Скопска епархии. Така в навечерието на войната в Македония има три български епархии, които са създадени след плебисцит сред местните християни. На практика населението избира да се присъедини към Българската Екзархия чрез своите църковни общини, които се определят като български.

Османската власт ги признава за общини, представляващи местното българско население, което им дава право да поддържат и развиват своя образователна система. Българските църковни общини в Македония поддържат училища, в които се преподава на литературния български език от онова време и всичко това става преди да бъде създадена българска държава през 1878 г.

Въпросът за създаване на българска държава става неотложен за Великите сили след Априлското въстание от 1876 г. Великите сили правят опит да намерят дипломатически път за решаването на поредната Източна криза чрез свикването на Цариградската посланическа конференция. На нея се стига до общо съгласие на Великите сили, че е необходимо да се създадат две автономни области в земите, населявани от българи – Източна с център Велико Търново и Западна с център София. Границите на двете области повтарят почти изцяло диоцеза на Българската Екзархия и включват в това число и почти цяла Македония.

Османската империя отхвърля този проект, което принуждава Русия да започне война през лятото на 1877 г. Целта на Русия във войните на Балканите през XVIII и XIX век е установяване на своето господство върху проливите, контролиращи пътя към Черни море. За постигането на тази цел Русия поддържа ролята на покровител на християнските народи под османска власт и се стреми да използва националните им стремежи, за да отслабва и изтласква османското влияние на полуострова. След дълга и драматична военна кампания, съпътствана с огромни жертви, руските войски достигат до османската столица през февруари 1878 г., където в предградието Сан Стефано на 3 март е подписан предварителен мирен договор. Санстефанският мирен договор предвижда създаване на васално на султана Княжество България в границите на българската Екзархия и решенията на Цариградската конференция. Договорът осигурява пълен контрол на Русия при създаването на новата

държава, гарантирайки присъствието на значителни руски войски в княжеството за срок от две години. Руската дипломация разчита, че постигнатите максимално изгодни за нея условия в договора ще бъдат основа за работата на бъдещия общоевропейски конгрес, който трябва да уреди новото статукво на Балканите.

В хода на подготовката на общоевропейския конгрес Българският въпрос става разменна монета в отношенията между Великите сили. Австро-Унгария като съюзник на Русия се противопоставя на договора, позовавайки се на предварителните договорености между двете империи, с които се предвижда да не се допусне създаването на една голяма славянска държава на Балканите. Виена предлага споразумение чрез разделянето на Санстефанска България на Източна и Западна съгласно решенията на Цариградската конференция. Двудеинната монархия предлага Западна България, в която влиза и Македония, да бъде поставена под нейно военнополитическо влияние. Това условие е неприемливо за Русия и тя се преориентира за постигане на споразумение с Англия. Започналите преговори в Лондон завършват с подписването на двустранен протокол, който предвижда подялбата на

България на Северна и Южна. На север от Стара планина ще се създаде васално Княжество България, а на юг ще се образува автономна област в границите на Османската империя под името Източна Румелия. Руско-английските договорености лягат в основата на подписания в Берлин международен договор.

Съгласно Берлинския договор от 1878 г. Македония остава извън границите на двете български области. Великите сили налагат на Османската империя задължението да проведе реформи в европейските вилаети, които на практика водят до създаването на автономни области с участието на местното население. Това е определено в чл. 23 на договора и става правната основа на издигнатата от българи идея за автономията на Македония. Берлинският договор води до възникването на Македонския въпрос, който е следствие от прекроените граници на Балканите и разпокъсването на българите.

Българските общини в Македония са в основата на възобновяването на дейността на Българската Екзархия в Османската империя след Руско-турската война от 1877-1878 г. Широката образователна и духовна дейност на Екзархията, чието седалище се намира в Цариград, е немислима без активната

Проект на Великите сили от 1876 г. за създадат две автономни области в земите, населявани от българи – Източна с център Велико Търново и Западна с център София, включваща територията на днешна РСМ.

DIE NEUEN GRENZEN AUF DER BALKAN-HALBINSEL

nach den Bestimmungen des Vertrags von Berlin vom 13. Juli 1878 und der Konferenz von Berlin vom 24. Juni 1880.

Nach amtlichen Quellen zusammengestellt von H. Kiepert.

Берлинският договор разделя България като създава васално княжество на север от Стара планина, автономна провинция в границите на Османската империя с името Източна Румелия и остава непроменен статута на Македония.

подкрепа на българското население от вилаетите. Една от основните дейности на българската църква е организирането на модерно и общодостъпно образование. През 1880 г. развитието на българската училищна мрежа в Македония е начертано от родения в Охрид Кузман Шапкарев. Той определя за център на българската просвета Солун, където трябва да се създадат мъжка и девическа гимназии с пансиони. Предвижда се още в Скопие, Битоля и Серес да се открият по една мъжка полугимназия и едно третокласно девическо училище, а в някои по-големи градове да се открият модерни училища.

Реализацията на програмата започва още през 1881 г., когато отваря врати Солунската мъжка

гимназия, носеща името на Св. Св. Кирил и Методий, а следващата учебна година е открита девическата гимназия „Св. Благовещение“. Само за две десетилетия българските общини, под ръководството на българска църква, изграждат широка училищна мрежа, в която преподават 1621 учители, обучаващи 46 128 ученици в 880 училища. Обучението става на литературния български език по програми и учебници, аналогични с тези в Княжество България.

Местното население в Македония не възприема българското образование и българския литературен език като чужди, което се доказва от сравнението с образователната и културна дейност на американските протестантски мисионери в тази част

на Османската империя. Американските протестантски мисионери проникват на Балканите в началото на XIX век и с известна изненада установяват, че всъщност мнозинството от населението в европейските вилаети е българско. Американците се убеждават, че всички тия славяни, наречени и наричащи се българи, говорят на наречия тъй сродни, че почти на всяко от тях би могло да се проповядва Божието слово. Именно американските мисионери са в основата на първия превод на Библията на новобългарски език. В своите проповеди, в своята културна и просветна дейност сред населението в Македония, американските мисионери използват литературния български език, същият език, на който се води

обучението в българските екзархийски училища. Издаваното от протестантите в Цариград списание „Зорница“ се пачата в една и съща печатница с вестника на Екзархията „Вести“.

Съществен момент в развитието на Македонския въпрос е възникването на организирано националноосвободително движение на българите. В Македония революционното движение възниква в Солун през 1893 г. и по-късно се разпространява и сред българите в Одринска Тракия като обхваща Солунския, Битолския, Скопския, Одринския и Цариградския вилаети. В програмните документи на организацията се изтъква, че тя ще се бори по революционен път за осъществяване на член 23[™] от

Карта на Българската Екзархия в периода 1870-1912 г., в която са посочени областите, населявани с българи в Македония (цялата територия на днешна РСМ) под властта на Османската империя.

от Берлинския договор, за предоставяне на политическа автономия на Македония и Одринско. Предвидено е двете съседни области да се обособят в самостоятелна териториална единица в рамките на империята, като в нея следва да бъдат проведени административни и политически реформи с оглед на подобряване на условията за живот на християнското население. Първоначално организацията се нарича българска, но остава в историята с приетото през 1905 г. име Вътрешната македоно-одринска революционна организация (ВМОРО). Всички устави, програми, печатни издания и нелегална документация, както и епистолярното наследство на всички дейци на организацията са написани на литературен български език, а огромната част от ръководителите са учители или служители на Българската Екзархия.

В опита да извоюва автономията на Македония и Одринско ВМОРО организира през 1903 г. голямо въстание, обхваляло територия от Черно море до Охридското езеро. То започва в деня на големия православен празник Илинден в Битолски вилает и продължава с надигането на българите в Одрински вилает на празника Преображение. Активна роля във въстанието играят офицерите от българската армия. Пряко в бойните действия като командири на въстаническите части участват 48 офицери, които формално подават рапорти за напускане на службата и преминават границата нелегално. От складовете на българската армия под формата на „кражби“ са изнесени оръжия и боеприпаси, които са прехвърлени в Македония и Одринско. Това води до висока ефективност на въстаническите действия срещу османската армия. Равносметката от въстанието в Битолска, Леринска, Костурска, Охридска и Кичевска околии където се водят най-масовите въстанически действия е следната: 19 582 въстаници водят 150 сражения срещу 292 735 турски войници (в съотношение близо 1:15). Въстаническите сили дават 747 жертви, срещу 3087 от страна на турската армия.

В хода на въстанието османските власти отговарят с масови репресии върху мирното население, което понася огромни жертви и материални загуби. Дипломатическите донесения на представителите на европейските държави в Македония показват, че материалните загуби от изгорените села, разрушените църкви и училища, опожарената и унищожена реколтата и селскостопански животни възлиза на стойност, равна на 9% от държавния бюджет на България. При настъпваща

зима под въпрос е поставено оцеляването на цялото население във въстаналите райони. Българското правителство полага сериозни усилия за осигуряване на необходимите средства за подпомагане на пострадалото население във вилаетите. Най-големият източник на средства е държавният бюджет. Усилията на правителството са подкрепени от всички обществени и политически фактори в България. В страната се разгръща широка кампания за събиране на помощи, която е красноречив израз на национална солидарност. Българската църква взема активно участие в тази кампания като организира сред православните събирането средства на пострадалото население.²

Сърбия, естествено населявана от сърби, се включва в почти цялата територия на днешна РСМ. Още в края на XIX век, отчитайки безперспективността на идеята, сред управляващия елит на Сърбия се формулират принципите на македонизма.

Войводи от ВМОРО по време на Илинденско-Преображенското въстание, 1903 г. Седнал, ляво – Борис Дрангов от гр. Скопие днешна РСМ, офицер от българската армия. Прав, ляво – Владислав Ковачев от гр. Скопие днешна РСМ, офицер от българската армия. Дясно седнал – Стоян Вълев Митовски, родом от гр. Троян, днешна Република България, подофицер от българската армия и войвода на чета в Кочани днешна РСМ.

2. Михов, М. *С кръст и меч. Българската екзархия, ВМОРО и освободителните борби на българите в Македония и Одринско (1902-1912)*. Велико Търново, 2002, с. 116-130.

Първият, който разработва основите на македонизма е сръбският дипломат и държавник Стоян Новакович. Неговите разсъждения са красноречиви: „Тъй като българската идея, както е известно на всички, е пунала дълбоки корени в Македония, аз мисля, че е кажи-речи невъзможно да бъде разколебана съвсем, изнасяйки срещу ѝ само сръбската идея. Тази идея, страхувам се, не би била в състояние като чиста и гола противоположност да изтласка българската идея и по тази причина на сръбската идея от помощ ще ѝ бъде някакъв съюзник, който би бил твърдо срещу българизма, и който би съдържал в себе си елементи, които могат да привлекат към него народа и народните чувства, отцепвайки го от българизма. Този съюзник аз виждам в македонизма или в определени мъдро поставени граници, отразяване на македонския диалект и македонската специфика. Няма нищо по-противоположно на българските тенденции от това – с никого българите не могат да се намерят в по-непримиримо положение от македонизма. Македонизмът като такъв няма с какво да се удържи, той няма елементи за развитие и по естественият ход на развитие, в часът, когато българщината се отдели, сръбизмът ще му помогне (на македонизмът) и същият ще се смеси с него.“³

Тези идеи намират подкрепа в определени политически кръгове в Русия, които оказват влияние за пропагандирането на македонизма сред българите. Един от тях е отличникът от Петербургския университет Кръстю Мисирков. През 1903 г. в Русия той оформя книгата си „За македонските работи“, в която предлага да се работи за създаването на македонски литературен език, македонска църква и държава. Впоследствие пътува до София, където е отпечатана книгата, което става с финансовата подкрепа от кръгове в Русия, а голямо количество от нея е закупено от сръбския дипломатически агент в София по настояване на Стоян Новакович. В РСМ Мисирков беше обявен за „македонец на XX век“.

След 1903 г. настъпва нов етап в развитието на чуждите пропаганди в Македония. Илинденско-Преображенското въстание изненадва със своя размах и политически последици, което довежда до организирането на въоръжените пропаганди. Реформи на Великите сили пораждат опасения в Белград и Атина от възможно неприятно развитие на македонския въпрос в духа на българските искания за автономия. Двете страни виждат гарантирането на своите интереси в организирането на въоръжена

пропаганда. Македония се превръща в терен на необявена, но фактически разпалена от Сърбия и Гърция „партизанска“ война. Можем с голяма точност да перифразираме Клаузевиц, че въоръжените пропаганди са продължение на политиката на Белград и Атина с други средства. В конкретния случай целта е създаване на общности под ведомството на Патриаршията, осигуряващи духовно, културно и политическо влияние. Основно средство за постигането на победата е сломването на волята за съпротива, за самоопределение и за защита на собствените институции и организации - църкви, училища, общини и революционни комитети. Обект на въоръжените действия са въоръжените сили на противника - четите и милициите, организирани от ВМОРО. Всяка страна има свои очертания на бойните действия и набелязани цели за завоюване. В Скопския вилает действа сръбската пропаганда, в Солунския - гръцката, а в Битолския са разграничени двете сфери на контрол.

Изработените от Елино-македонския комитет в Атина през 1904 г. „Общи упътвания за македонските чети“ представляват кратки наставления по най-важните страни от действията на андартските чети. Още в първата точка се определя, че главната задача е разтурянето с „каквито и да е средства“ на българските комитети в селата и заменянето им с гръцки. В друг документ на андартските чети се определя, че „главното предназначение“ на четите е унищожаването на „българските злодеи и подозрените в комитетство българи“ и заедно с това да се „премахват българските свещеници и учители“ и да се заместват с гръцки.

Сръбската въоръжена пропаганда провежда коренно различна тактика в сравнение с гръцките андартски. Стремешът на сръбските чети е да се

Гръцка пропагандна пощенска картичка с думите на организатора на гръцките чети в Македония капитан Павлос Мелас - „Българин да не остане“.

3. https://bg.wikipedia.org/wiki/Стоян_Новакович Достъпно на 05.11.2021 г.

представят за борци срещу турците и защитници на християнското население. Преследвайки основната цел - разширяване на „сръбската национална идея“, сърбите не тероризират безразборно, а присъединилите се доброволно села получават оръжие и закрила от нападения. Основа на четническите действия стават легалните органи на сръбската църковно-училищна пропаганда - сръбските учители, училищни инспектори и свещеници.

Въстанието принуждава европейските сили да се намесят във вътрешните дела на Османската империя, като изработят общ проект за реформи в Македония. Реформите обхващат различни сфери от данъчната система, правосъдието, административното деление и жандармерията и трябва се приложат под контрола на дипломатически и военни представители на европейските сили. Реформите са изработени от Австро-Унгария и Русия и отразяват общите интереси на двете империи за запазване на статуквото на Балканите. Те се различават съществено от целите на въстаниците и българската дипломация, които разчитат на прилагането на чл. 23 от Берлинския договор под формата на автономия. Премениите в политиката на Русия, довела до сближаване с Англия в рамките на изграждането на Антантата, довежда до постигане на руско-английско споразумение през 1908 г., което има за цел задълбочаване на реформите в Македония. Това поражда опасния сред османския елит, че е възможно прилагането на автономията на Македония и нейното бъдещо присъединяване към България.

През лятото на 1908 г. в Османската империя е извършен военен преврат, който има за цел запазване единството на империята чрез провеждане на конституционни реформи и либерализация на политическия живот. Обявена е конституционна монархия и се провеждат избори за Отомански парламент. Създаването на условия за легална политическа дейност води до прекратяване на въоръжените действия от страна на ВМОРО, която става основа на възникването на две български политически партии. Първата е създадена през есента на 1908 г. в Солун и се нарича Съюз на българските конституционни клубове (СБКК). Основната цел на партията е обособяването на българите в Европейска Турция в една административна област с областно самоуправление и тази цел се преследва в сътрудничество с партиите на другите християнски народи в империята. СБКК се развива в масова политическа партия с широка подкрепа във всички райони, населявани с българи, и това дава възможност да бъдат избрани двама български

депутати от Македония в Отоманския парламент. Една част от ВМОРО колаборира с новото управление, разчитайки, че така ще постигне по-лесно областно самоуправление за българите в империята. Това води до създаването през 1909 г. на Народно-федеративната партия (българска секция) (НФП-б.с.). Съществуването на българските политически партии е прекратено от властите и това открива пътя на войната за разрешаването на Македонския въпрос.

Основният въпрос на българската външна политика до края на Първата световна война е разрешаването на Македонския въпрос. За българските политици и общество прилагането на автономията на Македония се възприема като етап от бъдещо съединение с България. Провалът на дипломатическите усилия за реформи правят войната единствения възможен път. Всички опити до 1912 г. за балканско единодействие на християнските държави срещу империята се провалят, поради следствията от България принцип на неделимост на Македония. През 1912 г. България прави исторически компромис, приемайки в преговорите със Сърбия да допусне съществуването на „спорна зона“ в Македония. Водените с активната роля на руската дипломация преговори завършват с подписването на съюзен договор, който определя, че за съдбата на териториите на запад от линията Крива Паланка – Охридското езеро арбитър ще бъде руския император. Русофилското правителство в България напразно разчита, че в края на войната Русия ще подкрепи справедливите от етническа гледна точка български претенции.

В хода на двете Балкански войни от 1912-1913 г., в редовете на българската армия се сражава Македоно-одринско опълчение (МОО), наброяващо 14 670 души. В състава на опълчението заедно с доброволците от Македония и Тракия постъпват и много чужденци – руснаци, арменци, румънци, черногорци, гърци, чехи, словенци и др. Командването е поверено на офицери от българската армия, които са родом от Македония и Тракия. МОО взема участие в боевете срещу османската армия в Тракия през Първата балканска война и срещу сръбската армия през Втората балканска война. Трябва да отбележим, че нарушаването на договорите от страна на Сърбия, която окупира цялата територия на днешна РСМ далеч извън „спорната зона“ и подкрепата, която получава за това от Русия са причината за Втората балканска война. Резултатите от войните през 1912 г. и 1913 г. са определени от българите като Първа национална катастрофа. Основната причина е загубата на 90% от Македония.

Бойното знаме на Шеста Охридска дружина на Македоно-Одринското опълчение, участвала във войните от 1912-1913 г. Направено е от българи емигранти от Македония в САЩ, гр. Гери, щат Индиана. Върху националното знаме на България е бродиран надпис „Македония“ и националният девиз „СЪЕДИНЕНИЕТО ПРАВИ СИЛАТА“.

През 1915 г., след една година на колебания, България влиза в Първата световна война на страната на Централните сили с главна цел възвръщане на териториите, населявани с българи в Македония. Преговорите, водени с държавите от Антантата за сключване на съюз, са провалени от отказа на Сърбия за териториални отстъпки съгласно договор от 1913 г. срещу българска военна помощ. Сръбската позиция намира подкрепата на Русия и това проваля опита на Англия да привлече България на страната на Антантата по време на Дарданелската операция през 1915 г. В българската армия е създадена 11^а Пехотна Македонска дивизия, в чиито състав влизат 34 745 войници и офицери от Македония. Командир на дивизията⁴ е роденият в Охрид генерал Кръстю Златарев.

Първата световна война завършва с поражение на Централните сили и това довежда до подписването на Ньойския договор с България през 1919 г. Договорът е подготвен на Парижката мирна конференция, в работата на която българската делегация не е допусната. Надеждата на българите е в подкрепата на САЩ и президента Удроу Уилсън, който в началото на 1918 г. обявява програма за следвоенното устройство на света. В тази програма се обещава „правото на народите да разполагат сами със себе си“ и правото на „национално самоопределение“. Предвижда се с победените

държави да се сключат „открити мирни договори“, изработени след „открито обсъждане... пред очите на всички“. За българското общество прилагането на принципа за самоопределение е гаранция, че населяваните с преобладаващо българско население земи в Македония ще останат в границите на царството. Българските държавници с основание разчитат, че Уилсън ще подкрепи справедливите български искания на Парижката мирна конференция, защото в хода на Първата световна война САЩ са единствената сила от Антантата, която не обявява война на България и поддържа редовни дипломатически отношения със София.

Българските надежди остават напразни. Европейските дела се решават от френско-английския дует, ръководен от Жорж Клемансо и Лойд Джордж, който начертава условията на мира, определен от българите като Втора национална катастрофа. По време на Първата световна война мнението на Ж. Клемансо за етническият характер на населението в Македония се променя, а именно престава да идентифицира публично мнозинството от населението като българско и заменя изразяваното съчувствие към неговите борби с доверие към политическите тези на съюзническа Сърбия.⁵ По силата на договора земите, за които воюва България в Македония, остават отново в границите на Югославия и Гърция. Територията на днешна РСМ е включена в новосъздаденото Сръбско-Хърватско-Словенско кралство (СХСК). Съгласно договора България се задължава да признае новата СХСК и заедно с това да признае, че българите в тези граници ще „получат“ нова национална идентичност. В чл. 39 се казва „Лицата с българска националност, които обичайно пребивават на териториите, които са предоставени на Сръбско-Хърватската-Словенска държава, ще придобият сръбско-хърватско-словенска националност *ipso facto* и ще изгубят тяхната българска националност. Лицата с българска националност, обаче, които, ставайки жители в тези територии след 1 януари 1913 година, ще придобият сръбско-хърватско-словенска националност с разрешение от Сръбско-Хърватската-Словенска държава.“⁶ С един международен договор за първи път се променя националната принадлежност на българите в територията на днешна РСМ.

Мирната ревизия на Ньойския договор става

4. https://bg.wikipedia.org/wiki/Единадесета_пехотна_македонска_дивизия Достъпно на 08.10.2021 г.

5. Димитров, А. *Раждането на едно нова държава. Република Македония между югославизма и национализма*. С., 2011, с. 340.

6. https://bg.wikisource.org/wiki/Ньойски_мирен_договор_от_1919_година#Член_39 Достъпно на 22.11.2021 г.

основен принцип на българската външна политика в следващите десетилетия. България се отказва да търси промени по пътя на войната и разчита, че правата на малцинствата могат да бъдат защитени чрез Обществото на народите. Този въпрос се отхвърля от управляващите в Белград, които провъзгласяват Вардарска Македония за Стара Сърбия, а българите за истински сърби. В ход е политика на асимилация, която включва налагане на сръбския език, подмяна на българските имена със сръбски, въвеждане на сръбските училища, църкви и преди всичко - тотален терор върху всяка проява на българското.

СХСК отстоява тезата за сръбски характер на населението с всички средства. Подписаните през 1924 г. от България и Гърция взаимни протоколи със Съвета на Обществото на народите за взаимна закрила на малцинствата на практика признават

българско население в Македония. Югославската реакция довежда до денонсиране на спогодбата и до сключване на двустранен договор между Атина и Белград през 1926 г., който игнорира напълно българите, които са обозначени като „славяногласни“ или „славянофони“. Гърция си запазва правото да определя това население в „сръбска Македония“ като гръцко национално малцинство и реципрочно Белград да определя населението в „гръцка Македония като сръбско национално малцинство“.

Белград налага на практика колониален режим във Вардарска Македония чрез заселване на сръбско население в областта и разполагане на огромни военни и жандармерийски сили. На територията на РСМ през 20^{те} и 30^{те} години са разположени войскови сили наброяващи 50 000 души и още 12 000 души жандармерия, което представлява 70% от всички жандармерийски сили в кралството. През 1923 г. е

Народна Самоотбрана у Јужној Србији. Мештанско четничко крстарење оделења среза кратовског са својим војводом Мином Станковићем, из Злетова, на чалу. За успех у уништењу комитских акције у Јужној Србији, поред акције наших власти и жандармерије, много има да се захвали и самоме становништву, које се листом окренуло противу тих својих крочија. Видели да жандармерија не може свуда да стигне и свакога да заштити од комитских улада из Бугарске, становништво је повуло своју сарадњу и замолило за оружје. И држава им је и дала, те свако село има по неколико пушака и свога старешину — сеоског војводу, те и сама села стражаре и пазе да им се који „заштитани“ с оне стране не привуче, а кад чују да су се негде појавили и у суседству, грабе пушаке и трчу у помоћ. Гранични србови имају и срека крстарења четничка оделења од мештана, која воде вишецаја и српанаја зуди. Слика представља крстарење оделење среза кратовског, које води храбри четнички војвода Мина Станковић, из Злетова. Мина је са својом четом у неколико макова учествовао у борбана са комитским разбојницима и допринео њиховом уништењу. За те заслуге, и по положајном нештату, Н. В. Краљ га је прозвиео за пешадског потпоручиана.

Чета в Кратовско за борба срещу нападенията на комити от България на „Народна самоотбрана на Южна Сърбия“ под командването на сръбския подпоручик Мина Станкович.

създадено „Сдружение за борба с българските банди“, което представлява паравоенно формирование за борба с възстановените сили на ВМРО и погазване на всяка българска проява. Терористичния режим, наложен от Белград във Вардарска Македония, е описан обективно в книгата на френския журналист Анри Пози „Войната се завръща“, която излиза в Париж през 1933 г. Книгата е предупреждение към европейската общественост за заплахата от нова война, която може да избухне. Главната причина е сръбският режим в Македония, който е обобщен така: „тази българска Македония, тръпнеше от безсилна ярост под патета, смазваща врата ѝ“.⁸

Поражението на България в Първата световна война довежда до възобновяването на националните организации на македонските българи. През 1919 г. е възстановена нелегалната организация под името Вътрешна македонско революционна организация (ВМРО) като продължение на борилата се срещу турското господство ВМОРО. Издига се идеята за независима държава Македония с преобладаващо българско население, обединяваща трите дяла, намиращи се в границите на СХСК, Гърция и

България. „Македония – Швейцария на Балканите“ става проект, който предвижда ревизия на Ньойския договор и създаването на втора българска държава. Това обяснява подкрепата, която получава ВМРО от българското общество и политически фактори. Основна база за действията на ВМРО в Югославия и Гърция става Пиринска Македония. Репресивният режим на Белград предизвиква терористични действия на ВМРО, която организира успешни атентати срещу представители на сръбския режим. Най-големият успех на ВМРО е убийството на югославския крал Александър Караджорджевич в Марсилия на 9 октомври 1934 г.

В развитието на Македонския въпрос между двете световни войни активна роля започва да играе Съветския съюз, който осъществява своята политика на Балканите, съчетавайки стандартните дипломатически и агентурни инструменти с дейността на Комунистическия интернационал (КИ) и контролираните от него комунистически партии. В началото на 20^{те} години в Съветска Русия доминират изповядваните от Троцки възгледи за нова вълна на световната пролетарска революция, което води до

Публикация в канадския печат, посветена на атентата срещу крал Александър в Марсилия със снимка на Владо Черноземски, озаглавена „Убиецът е български терорист“.

8. Цитира се по: Димитров, А. *Раждането на една нова държава. Република Македония между югославизма и национализма*. С., 2011, с. 343-345.

износ на революция в Европа. Разпокъсана България, загубила територии в Добруджа, Тракия и Македония, се определя като една от невралгичните точки на Балканите, от която може да се предизвика нова революционна вълна в целия регион. Ролята, която Москва отрежда на България, определя и позицията по Македонския въпрос. Това намира израз в установените контакти на съветските специални служби с ВМРО, подкрепата за ревизия на границите и признаването на КИ и комунистическите партии в региона на справедливите искания на българите в Македония. Така например на Третата партийна конференция през 1924 г. югославските комунисти определят, че сръбската буржоазия провежда в Македония най-остър терористичен режим срещу „българското, турското и албанското население“.

Съветската политика се променя в края на 20^{те} години, когато Югославия вече се разглежда като ключ на Балканите. Москва се отказва от идеите за износ на революция и чертае планове за дълготрайно съществуване в капиталистическо обкръжение, което води до връщане към традициите на имперската руска дипломация. Възраждането на първостепенната роля на Белград в съветската външна политика довежда до ревизия на позицията на Москва по Македонския въпрос, който трябва да бъде решен при запазване на териториалното статукво. Вътрешното стабилизиране на Югославия трябва да стане чрез лансираната идея за „македонската нация“. Същността на този проект е обявяването на мнозинството от населението на Македония т.е. македонските българи за самостоятелен македонски народ със свой език и история. Възраждането на руската имперска политика от Съветския съюз носи едни и същи измерения и е движена от едни и същи предпоставки. В края на XIX и началото XX век Русия трайно се противопоставя на обединителните стремежи на българите и подкрепя сръбските претенции към Македония, което е продиктувано от геополитически интереси. Обединена и силна България би се превърнала в преграда на руските домогвания към открито море и ставайки самостоятелен фактор не се нуждае от руско покровителство. В новите условия Москва вижда в една социалистическа революция възможността да бъде отстранен националният политически елит и заменен с контролираните български комунисти, а това може да стане в една национално разпокъсана и безсилна България.

Практическото приложение на възродените идеи на Стоян Новакович са възложени на КИ и комунистическите партии на Балканите. Промяната на съветската политика намира израз в издигнатия от КИ лозунгът за „правото на нациите за самоопределение до степен на отделяне в самостоятелна държава“. За сметка на българите се предвижда създаването на три нови нации с възможност да се създадат три нови държави – македонска, тракийска и добруджанска.⁹ Новият курс на създаване на македонска нация е формално определен с решение на КИ от февруари 1934 г. Решението на КИ е задължително за комунистическите партии на Балканите и става основа на политиката за югославските комунисти под ръководството на амбициозния Йосип Броз Тито.

В навечерието на Втората световна война България продължава да следва своята политика на мирна ревизия на Ньойския договор и определя своите териториални искания, които изключват от своя обхват промени в Македония. Югославия поддържа близки отношения с Германия и се присъединява към Тристранния пакт на 25 март 1941 г. Извършеният с английска подкрепа два дни по-късно държавен преврат довежда до промяна на германските планове и до кратката военна кампания на Вермахта срещу Югославия. Под ударите на войната раздираната от национални противоречия държава се разпада. С пристигането на германските войски във Вардарска Македония се създават условия за изява на българското население. Видни българи в Скопие създават Централен акционен български комитет, който излиза с искането за присъединяване на областта към България. Преди навлизането на българските войски в Македония подобни Български акционни комитети (БАК) възникват и в останалите градове. В комитетите са представени всички политически течения сред македонските българи. Те са организатори на триумфалните посрещания на българската армия от местното население, която започва да навлиза в областта в деня на православния Великден, 20 април 1941 г. След въвеждането на българското управление във Вардарска Македония всички активисти на БАК преминават в изградената българска администрация. В унисон с общото настроение са действията на малобройните комунисти в Скопие, които напускат ЮКП и се присъединяват към Българската комунистическа партия (БКП), следвайки принципа

9. Добруджа е географска област в североизточна България, която по това време е в границите на Румъния. През 1940 г. Южна Добруджа е върната на България след подписване на двустранен договор с Румъния. Тракия е поделена след Първата световна война между Гърция, която притежава Западна Тракия и Турция, която владее Източна Тракия.

един народ - една партия. Тито полага изключителни усилия и настоява лично пред Сталин за връщането на комунистическата организация във Вардарска Македония под контрола на ЮКП. Възстановяването на югославския контрол върху комунистическата организация в Скопие дава възможност да се организират първите плахи въоръжени акции срещу българската власт едва през есента на 1941 г., участниците в които са бързо разкрити и заловени с активната помощ на местното население.

Въвеждането на българско управление в бившата провинция на Югославия е последвано от масова колаборация на местното население, което участва в изграждането на администрацията, попълва редиците на полицията и рекрутира голяма част от личния състав на разположената в Македония Пета българска армия. Освен запазеното българско национално съзнание и задоволството от премахване на десетилетната денационализаторската политика на Сърбия в областта, определяна като Южна Сърбия¹⁰, важен фактор за подкрепата на българското управление е последователната политика на София за ускорено развитие на Македония, достигаща до привилегировано отношение.

Една от първите стъпки на българската власт във Вардарска Македония през 1941 г. е освобождаването на всички българи военнопленници от разгромената югославска армия. България постига споразумение с Германия и Италия да бъдат освободени българите военнопленници, организира тяхното репатриране в страната и изпращането им по родните места. До края на месец май 1941 г. от плен са освободени повече от 12 600 души¹¹. Процесът на издирване, освобождаване и завръщане на пленниците продължава и през следващите месеци и в него активно участие вземат българските административни и военни власти в Македония, организациите на македонските българи в София, Българската православна църква и българската държава.

Важно значение има политиката на българската държава към сръбските колонисти в областта, които в предходните години са заселени на земи, отнети от местното население, и са представлявали етническата основа на сръбското господство. До края на 1941 г. българските власти изселват 26 451 сърби от Вардарска Македония и са подготвени за изселване още 11 773 души. Процесът е преустановен по настояване на Германия, тъй като върнатите в Сърбия

колонисти попълват редиците на антихитлеристката съпротива. За положителната реакция на населението е показател и фактът, че още в началото на 1940 г. ръководителят на комунистите в Скопие Методи Шатаров поставя пред ЦК на ЮКП искане за изселване на сръбските колонисти от Македония като средство за утвърждаване влиянието на комунистическата партия¹².

Изселването на част от сръбските колонисти е последвано от аграрна реформа, която има за цел оземляване на „всички българи по произход и поданство“, за които се изисква да са доказано трудолюбиви, да са способни за земеделие и най-вече да са жители на местата, в които се оземляват. За времето на българското управление по силата на Закона за трудовите земеделски стопанства са разпределени 50 000 хектара земя, от която приблизително 70% получават безимотни и малоимотни селяни.

Посрещане на цар Борис III в Скопие.

Проф. Димитър Яранов (третият отлясно) начело на мисията при щаба на Вермахта в Солун с немски офицер освобождават българи от Егейска Македония, военнопленници от разбитата гръцка армия, юни 1941 г.

10. Димитров, А. *Раждането на една нова държава. Република Македония между югославизма и национализма*. С., 2011, с. 292-299.

11. Мичев, Д. *Българските акционни комитети в Македония – 1941*. С., 1995, с. 69-71.

12. Димитров, А. *Раждането на една нова държава. Република Македония между югославизма и национализма*. С., 2011, с. 302-303.

Цялостната политика на България е насочена към ускорено развитие на областта, която се отчита като крайно изостанала в сравнение с останалите земи в царството. За целия период на управление във Вардарска Македония българската държава изразходва в различни дейности над 10 млрд. и 609 млн. лева и влага още близо 43 млрд. лева в държавно имущество, което в края на войната остава в разположение на новата комунистическа власт в Скопие¹³.

Ходът на Втората световна война и навлизането на Червената армия на Балканите през септември 1944 г. създават реални възможности за реализиране на историческия експеримент, определен с решението на КИ през 1934 г. Това довежда до военен преврат в София и създаване на правителство на Отечествения фронт, което променя категорично външната ориентация на България и заповядва изтеглянето на българските войски от Вардарска Македония. До последните дни на българското управление никой не се опитва да оспори с ефективни действия стабилното им присъствие. Командваните от Тито партизани избягват преки съприкосновения с българската армия. Местното население сътрудничи напълно с българската власт и подкрепя действията ѝ срещу партизаните, за което свидетелстват донесенията на английските офицери изпратени в партизанските части в Македония. Всъщност българската администрация и армия напускат Вардарска Македония доброволно, след решение на българското правителство и по силата на настъпилата в България политическа промяна. Партизани на Тито осъществяват нападения над отстъпващата българска войска, извършват обезоръжаване на части и разграбване на военни складове. Съвсем противоположно е поведението на населението. То снабдява с храни и подпомага отпътуващите български войници и администрация. Най-показателен за такава помощ е случаят със спасяването на избягалите от германски плен 24 български войници в Охрид. Гражданите на града ги укриват и отказват да предадат на германската армия българските войници, дори след заплахата, че ще бъдат разстреляни 25 души от най-видните граждани или градът ще бъде бомбардиран с артилерия. Следващото искане на германския комендант е откупуване на избягалите срещу 12 килограма злато, което било събрано от цялото население.

Създаването на комунистическа Югославия

Българи военнопленници от бившата югославска армия преди освобождението им от германски плен в Тимишоара, Румъния през май 1941 г.

Отбелязване и честване на Илинденско-Преображенското въстание във Вардарска Македония под българско управление през 1941 г.

13. Димитров, А. *Раждането на една нова държава. Република Македония между югославизма и национализма*. С., с. 304-306.

следва държавния модел на Съветската федерация и възпроизвежда болшевишките примери на изкуствено създадени нации. Моделирането на национално съзнание се осъществява в условията на комунистическа диктатура, която в първите години след войната следва неотклонно сталинския модел на управление. Всеобхватната система на политически контрол и репресии, наложен във Вардарска Македония, е съчетаван с мащабна политика на национално строителство¹⁴. Провъзгласяването на Вардарска Македония като национална държава на македонците изисква конструирането на историческото минало на „македонския народ“ чрез целесъобразна фалшификация на историята¹⁵ и заедно с това изобретяването на „македонски“ книжовен език като основа на изгражданата новата културна идентичност¹⁶.

Основното острие на идеологически формулирания македонизъм е насочено срещу България като държава и българите като етническо понятие. През целият период на комунистическо управление във Вардарска Македония в рамките на Югославия всичко българско е заклеймявано като несъвместимо с комунистическия идеал. Използваното за българите название „бугараш“ е синоним на фашист и е най-тежката обществено стигма. Красноречиво в този смисъл е признанието на популярния писател от Скопие Младен Сърбиновски, че „лошият демон за нас беше България. И да я нямаше България щяха да ни я измислят“¹⁷.

14. Ангелов, В. *Македонската кървава коледа. Създаване и утвърждаване на Вардарска Македония като република в Югославската Федерация (1943-1946)*. С., 2003; Димитров, А. *Раждането на една нова държава. Република Македония между югославизма и национализма*. С., 2011.

15. Михов, М. *Политика в историята. Новата българска история и македонската историография 1944 – 2005 г.* Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, В. Търново, 2006.

16. Киселиновски, Ст. *Кодификация на македонския книжовен език*. – В: *Балканите – език, история, култура*. В. Търново, 2008, с. 200-203.

17. Сърбиновски, М. *Шашма*. Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“. Велико Търново, с. 5.

текст, който определя, че държавата се грижи за македонските малцинства в съседните страни, е допълнен с декларативен текст, че републиката „няма да се намесва в суверенните права на други държави в техните вътрешни работи“¹⁸.

На заседанието на Арбитражната комисия „Бадентер“ от 10-11 януари 1992 г. в Париж се взема решение, че „Република Македония“ заедно с още няколко бивши югославски държави отговарят на всички условия за признаването им като независими държави.

Позицията на България се различава категорично от тази на Гърция. Обявяването на независимостта се възприема като възможност за откъсване на Скопие от влиянието на Белград и път за изграждане на добросъседски отношения. Младата държава се възприема като възможност за реализация на българския проект от първата половина на XX век за „независима и самостоятелна Македония“ като втора българска държава. Това довежда до признаването на РМ на 15 януари 1992 г. България признава държавата под нейното конституционно име и без никакви условия. Признаването е последвано от установяване на дипломатически отношения. България е инициатор на това и на 1 декември 1992 г. в Скопие открито българско генерално консулство. Осемдесет години след ликвидирането на българските консулства в територията на тогавашната Османска империя българската дипломатия се завръща.

Лична заслуга за укрепване на младата република край Вардар има българският президент Желю Желев. В началото на август 1992 г. руският президент Борис Елцин е на посещение в София, където подписва българо-руски договор за сътрудничество. Българският домакин убеждава Елцин в необходимостта да се признае РМ, въпреки съпротивата на Гърция. Указът за признаването е подписан на президентския самолет 10 минути след излитането му от София. На 5 август влиятелният вестник „24 часа“ излиза със заглавие „Елцин иска ЕО да признае Македония“¹⁹.

Гръцката позиция срещу признаването на РМ от ЕО се изразява чрез последователни усилия да се наложи промяна на името в съответствие с изработените три условия от 16 декември 1991 г. Страхувайки се, че ЕО може да игнорира гръцките искания, през май 1992 г. е разработен план, предвиждащ строги мерки, като: първо - затваряне на

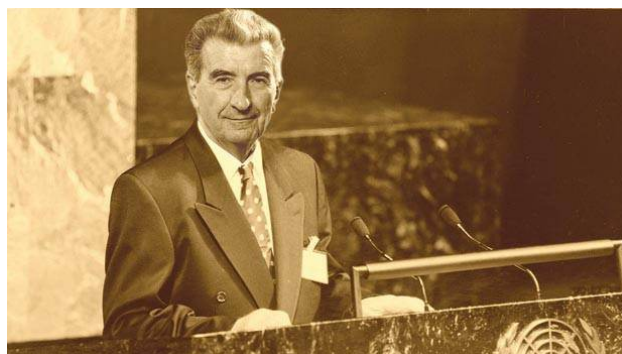
гръцкото консулство в Скопие; второ - затваряне на границата; трето - ембарго върху вноса на петрол и петролни продукти и трето - ще наложи вето. Липсата на прогрес в решаване на проблема с името довежда до задействане на гръцкия план. Така на 16 февруари 1994 г. правителството на Гърция налага търговско ембарго през пристанището в Солун и закрива своето генерално консулство в Скопие. Поставят се три условия, за да се премахне ембаргото: първото - да се промени националното знаме като се премахне „Звездата от Вергина“; второто - да се внесат поправки в преамбюла и спорните текстове на конституцията и трето - да декларира писмено пред ООН, че признава ненакърнимостта на границите с Гърция.

Звездата от Вергина е приета като национален символ и заема място на знамето на Република Македония (1992–1995 г.).

Президентите Желю Желев и Борис Елцин на летище София.

Първият президент на РСМ Киро Глигоров.

18. <https://sobranie.mk/content/Odluki%20USTAV/Odluka%20za%20proglasuvanje%20na%20amandmanite%20i%20i%20II%20na%20Ustavot%20na%20RM.pdf>
Достъпно на 01.11.2021 г.

19. <https://www.24chasa.bg/mnenia/article/10067809> Достъпно на 12.11.2021 г.

Гръцкото ембарго има тежки последици за гражданите на РСМ, като довежда до липса на горива, храни и стоки от първа необходимост. В периода на гръцката блокада българските компании осигуряват доставки на храни и стоки, а през пристанището в Бургас се осъществяват стратегическите доставки на нефт и горива за изолираната република.

Блокадата на Гърция продължава повече от година и половина и е вдигната едва след подписването на временно споразумение между двете страни на 13 септември 1995 г. То е постигнато с посредничеството на САЩ и е под егидата на ООН. Гърция признава новата република по временното име Бивша югославска република Македония (БЮРМ), установяват се дипломатически отношения, прекратява търговската блокада, и се потвърждават границите между двете страни. Скопие декларира, че нищо от конституцията не може да се интерпретира като претенция към територии, извън границите на БЮРМ и променя националния си флаг като се отказва от „Звездата от Вергина“. Гърция успешно използва нормализирането на двустранните отношения чрез ускорено развитие на икономическите отношения. През 1997 г. между Атина и Скопие са подписани няколко споразумения и спогодби в областта на икономиката, търговията и техническото сътрудничество, които довеждат до бързо навлизане на гръцките капитали в БЮРМ. С 7 млн. долара Гърция заема четвърто място сред чуждестранните инвеститори и притежава 9,4% от всички преки инвестиции. В следващите години взаимният стокооборот постоянно нараства и през 2000 г. достига 366,1 млн. долара. През 1999 г. Гърция придобива построената през 1982 г. в близост до Скопие рафинерия ОКТА, с което установява монопол върху производството горива. Собственик е гръцка петролна компания – Хеленик Петролеум, която през 2002 г. пуска в експлоатация нефтопровода Солун-Скопие, с който мажоритарният гръцки собственик свързва ОКТА със своята нефтопреработваща рафинерия в Солун. Инвестицията възлиза на приблизително 100 милиона долара.

Признаването и установяването на дипломатически отношения не предизвикват ответни симпатии и желание за развитие на добросъседските отношения в Скопие. На безусловното признаване и подкрепа се отговаря с претенции за признаване от българска страна на „македонския език и нация“. Тези претенции пречат на подписването на необходимите

споразумения в различните области и блокират напълно двустранните отношения. Претенциите на Скопие за признаване на език и нация са продиктувани от стремежа да се продължи югославската политика за натиск към България за бъдещо признаване на македонско малцинство на нейна територия. Отказът от развитие на двустранните отношения е в интерес на бившата комунистическа върхушка, която продължава да контролира целия обществен и политически живот. Заявената от първия президент Киро Глигоров политика на „еквидистанция“ (равноотдалеченост) спрямо съседите се реализира на практика като политика на дистанция спрямо България. Преживелият бомбен атентат през 1995 г., (извършителите на който остават неразкрити и до днес) президент прави важно признание в края на своя живот. „Отношенията между двете страни могат да бъдат и по-добри, но им пречат различни хора, на които това не им харесва, за жалост. Мисля, че отношенията между България и Македония ще бъдат и трябва да бъдат много близки, братски“, казва през 2010 г. Киро Глигоров²⁰.

Българската позиция се придържа към принципа, че държавите не могат да признават езици и нации и с акта на признаване на държавата са налице всички условия за развитие на двустранните отношения. България не може да приеме националистическа доктрина на Скопие, че българите са исторически и географски несъвместими с Македония. Най-ярко тази позиция е представена от Петър Стоянов. На 27 април 1997 година в Страсбург в Двореца на Европа пред парламентарната асамблея на Съвета на Европа той заявява: „Историята на Македония е най-романтичната част от историята на България.“

Президентът на България Петър Стоянов.

20. https://bg.wikipedia.org/wiki/Киро_Глигоров Достъпно на 28.11.2021 г.

„Езиковият спор“, наложен от Скопие, има широк обществен резонанс в България. По този повод Македонският научен институт в София излиза със специален Меморандум, в който „романтичната част“ от историята се интерпретира по по-различен начин. В документа се отбелязва, че близкото минало не носи характер на романтика, а е белязано от непрекъсваща антибългарска кампания в РМ. Припомня се, че след 1944 г. действа „закон за защитата на македонската чест“, който преследва всеки изявил своята българска етническа идентичност. За времето след 1944 г. в РМ са проведени 720 съдебни процеса и са произнесени 200 смъртни присъди, а 150 000 българи са преминали през затворите на Югославия. „Тези „реалности“ България не може да признае, дори като тоталитарни, а още по-малко да ги квалифицира като „европейски“ – се казва в документа.²¹

Стремехът на България за развитие на добросъседските отношения, въпреки изострените позицията на Скопие, се проявява в едностранни действия, подкрепящи гражданите на РСМ. Красноречив пример за това е Постановление на Министерския съвет № 228 от 20 май 1997 г. за приемане на граждани на Република Македония за студенти в държавните висши училища на Република България. В областта на висшето образование се предвижда правото на граждани на РМ да постъпват в българските университети по облекчени правила, определени от Министерството на образованието, като заплащат „такси за обучение си в размер, определен за студенти – български граждани“²². За времето до 2020 г. във висшите учебни заведения на България са записани като студенти, докторати и специализанти 5 327 души. Поради липса на езикова бариера обучението започва веднага да се осъществява на български език и се провежда заедно с другите български студенти.²³

Тази политика намира своето законодателно устройство в приетия през 2000 г. Закон за българите, живеещи извън Република България. С този закон се урежда правото на българите, живеещи извън

България, които не са български граждани, да се трудят в страната след получаване на разрешение по облекчен ред, да инвестират и да участват в касовата приватизация, да възстановяват правото си на собственост и да придобиват наследство, съгласно действащото законодателство, при условията и по реда, предвидени за български граждани, да придобиват безплатно основно и средно образование в държавните и общинските училища, да придобиват висше образование в държавните висши училища при условията, предвидени за българските граждани.²⁴

От страна на Скопие застоят в двустранните отношения е съпътстван от засилен контрол и конфискуване на българска литература на границата, недопускане на разпространението на български вестници и списания и излъчване на български телевизионни програми, полицейски натиск и репресии върху граждани на РМ, изразяващи българско национално съзнание, контрол и ограничения върху фирмите, които търгуват с България, и недопускане на български инвестиции, предотвратяване на опитите за създаване на граждански организации на македонските българи.²⁵

В края на XX век Балканите се разглеждат все още като нестабилната периферия на Европа. Едва след прекратяване на военните конфликти в Босна и Херцеговина (1992-1995 г.) и Косово (1998-1999 г.), Европейският съюз започва сериозно да разглежда проблемите за стабилизиране и присъединяване на региона към европейската общност. Терминът Балкани е заменен с Югоизточна Европа, а бившето югославско пространство с определението Западни Балкани. Инициативите от този период са характерни с това, че всички те принадлежат на сили извън региона – резултат от външната многостранна политика на западните държави, а не съвместен автентичен продукт на балканските страни. Създаденият по българска инициатива през 1996 г. Процес за сътрудничество в Югоизточна Европа е пример за модел на сътрудничество, създаден от страните в региона с цел да служи за тяхното

21. <https://www.mni.bg/2020/12/memorandum-na-mni-za-ezikovia-vupros.html> Според данни на в. „Македонска трибуна“ – орган на Македонската патриотична организация в САЩ и Канада, цената на това „социално инженерство“, всъщност етнически и културен геноцид над българите. През периода на съществуване на Югославия е отнет животът на 23 000 души, преминалите през лагерите Идризово и Голи оток са над 140 000, а изселените са над 200 000 от местното население, наброяващо около 1 млн. към началото на 60^{те} години на XX в. Виж: Нанева, Д. *Статуквото: антфашизъм/фашизъм – случаят „Радко“ в БЮРМ*, 2000/2016, с. 448-449. <https://journals.uni-vt.bg/balkans/bul/vol6/iss1/39> Достъпно на 05.12.2021 г.

22. <https://artacademyplodiv.com/amtii/normativi/Postanovlenie%20228%20ot%2020.05.1997%20-%20priemane%20na%20studenti%20ot%20Makedonia.pdf> Достъпно на 05.12.2021 г.

23. *Бяла книга за езиковия спор между България и Република Северна Македония*, Тренески, Вл., Д. Танчовски, Ерл. Аго, Ив. Николов, Ил. Стояновски, М. Иванов, Р. Сребранов и Спас Ташев, С., 2021, с. 130.

24. <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134916612> Достъпно на 29.11.2021 г.

25. *Бяла книга за езиковия спор между България и Република Северна Македония*, Тренески, Вл., Д. Танчовски, Ерл. Аго, Ив. Николов, Ил. Стояновски, М. Иванов, Р. Сребранов и Спас Ташев, С., 2021, с. 109-124. На практика продължават политиката от времето комунистическа Югославия.

сплотяване и развитие. Процесът за сътрудничество в Югоизточна Европа, изпълняващ ролята на форум за диалог между страните в региона, е едно от най-големите постижения на българската външна политика в последните години по отношение на многостранното сътрудничество, в което активна място заема и РСМ²⁶.

Зараждането на инициативата става факт през юли 1996 г. в София и насърчава стабилизацията, възвръщането на доверието и развиването на добросъседски отношения между страните от Югоизточна Европа. В действителност софийската среща е продукт на осъзнаването на необходимостта от укрепване на мира и възстановяването на региона на Югоизточна Европа като интегрална част от Европа. Осемте държави-основателки, подписали Декларацията за добросъседски отношения, стабилност, сигурност и сътрудничество, са Албания, Босна и Херцеговина, България, Гърция, Република Северна Македония, Румъния, Сърбия (по това време – Сърбия и Черна гора) и Турция. Успехът на инициативата през следващите години води до присъединяването на нови участници – през 2005 г. Хърватия, а малко по-късно същото правят и Молдова (2006 г.), Черна гора (2007 г.), Словения (2010 г.). Механизмът на изграждане на сътрудничество в ПСЮИЕ се основава преди всичко на многостранния формален и неформален диалог. Дейността на Процеса се направлява от едногодишно ротационно председателство, провеждано от всяка страна-участник, и функционира посредством ежегодни срещи на държавните глави, министрите на външните работи, председателите на парламентите, ресорните министри и др. Практиката на провеждане на ежегодни срещи води началото си от срещата в Крит от 1997 г., а окончателното консолидиране на Процеса се свързва с приемането на Хартата за добросъседски отношения, стабилност и сътрудничество в Югоизточна Европа, подписана на срещата в Букурещ през 2000 г. Тя се превръща в основополагащ документ, очертаващ основните направления на сътрудничеството. Три години по-късно, по време на срещата в Белград, е заложена и крайната цел на ПСЮИЕ – интеграция на всички държави-участници в Европейския съюз. Това променя геометрията на асоцииране с ЕС, тъй като на практика се задават допълнителни правила, част от процеса на

присъединяване.²⁷

Двустранный отношения се подобряват след идването на власт на антикомунистическата опозиция в лицето на ВМРО-ДПМНЕ и създаването на правителство начело с Любчо Георгиевски. На 22 февруари 1999 г. премиерите Иван Костов на България и Любчо Георгиевски на Република Македония подписват в София „Съвместна декларация на Министър-председателя на Република България и Председателя на Правителството на Република Македония“. Според преобладаващата част от обществеността, подписването на документа, въпреки правно необвързващия му характер, ще доведе до нормализация на отношенията чрез постигането на компромис по т.н. „езиков спор“. Два са основните моменти в декларацията, които изразяват измеренията на постигнатия компромис.

Първият е свързан с т. нар. „езиков спор“, който съществуваше дълго време и не даваше възможност двете страни да подпишат десетки споразумения в различни области на сътрудничеството. Декларацията определи езиковата формула, като декларира, че тя е подписана „на официалните езици на двете държави – на български език, съгласно българската конституция и на македонски, съгласно конституцията на Република Македония“.

Този текст недвусмислено показва, че РСМ е приела една от 12-те български формули за решаване на спора, предложени още през 1995 г. За България формулата изразява правния статут на езика в РСМ, но не и неговата историческа и лингвистична характеристика. Македонският език е език на територията на РСМ, но не и в България. По този

Наздравница между Иван Костов и Любчо Георгиевски.

26. Българското председателство на ПСЮИЕ *Статията е изготвена от Дирекция "Югоизточна Европа" на Министерството на външните работи на Република България. Сп. „Дипломация“, Дипломатически институт. МВНР, 13/2015, с. 51. https://bdi.bg/data/DJ/DJ_13_2015.pdf Достъпно на 28.11.2021 г.

27. Българското председателство на ПСЮИЕ *Статията е изготвена от Дирекция "Югоизточна Европа" на Министерството на външните работи на Република България. Сп. „Дипломация“, Дипломатически институт. МВНР, 13/2015, с. 52. https://bdi.bg/data/DJ/DJ_13_2015.pdf Достъпно на 25.11.2021 г.

се дава възможност да се излезе от съществуващото безизходно положение. Формулата за езика ще стои в края на всички двустранни споразумения, които ще бъдат подписани в следващите години. За България езиковият проблем е уреден през 1999 г. и в бъдеще трябва да бъде спазван от двете държави.

С определеност може да се отбележи, че Декларацията изключва политическите измерения на спора за езика, а и той се оставя на историците и филолозите. Намерението на двете правителства е в тези спорове вече да не се намесват политиците.

Вторият важен въпрос е свързан с претенциите на Скопие за „македонско малцинство“ в България. В Декларацията се заявява, че „Двете страни нямат териториални претенции една спрямо друга“ и „нищо от македонската конституция не може и не трябва да се тълкува, че представлява основа за намеса във вътрешните работи на България с цел защита на статута на лица в България, които не са граждани на Република Македония“.

С този текст РСМ декларира, че повече няма да предявява претенции за наличието на „македонско малцинство“ в България и да настоява да му се предоставят съответни права и свободи. Важно е да се отбележи, че този текст влиза в пряко противоречие с чл. 49 от действащата тогава конституция на РСМ, според който тя трябва да се грижи за правата на македонските малцинства в съседните държави.

Постигнатите договори не биха били приети от македонския парламент и президента Киро Глигоров. Двете страни подписват декларация, а не договор, за да се избегне вето на Глигоров, което би обезсилило постигнатите споразумения. Бившият македонски посланик в София Георги Спасов, който по това време е един от ръководителите на опозиционната СДСМ, веднага се противопоставя на декларацията на базата на противоречието с чл. 49 от конституцията.

Подписаната декларация може да се квалифицира като голям дипломатически пробив за двете страни и най-вече като голям успех за България. Ненапразно Марин Райков, зам.-министър на външните работи, който води българската делегация на преговорите, заявява, че „постигнахме повече отколкото очаквахме“.

Няма съмнение, че постигнатият компромис ще даде силен тласък за развитието на двустранните отношения във всички области и най-вече в търговско-

икономическата, което и двете страни не само че не крият, а и афишират. Декларацията е посрещната с надежди от бизнеса в двете страни, който разчита на развитие в двустранните отношения и увеличаване на възможностите за привличане на чужди инвестиции. Очакванията са насочени преди всичко към САЩ, които се смятат за заинтересовани от реализирането на идеята за транспортния коридор №8. Засилването на икономическото развитие и сътрудничеството се свързва и с очакванията за откриването на нови работни места.

Декларацията е горещо одобрена от посланика на САЩ в София Ейвис Боулън, която е подкрепена и от официалната позиция на САЩ. По същия начин се отнася към постигнатото споразумение и посланикът на Германия, който я определя като „нещо много, много хубаво“. Всъщност успехът до голяма степен е благодарение на американската намеса. Влиятелният в САЩ зам.-държавен секретар Струоб Талбот в интервю по българската телевизия признава, че лично заедно с Боулън и Кристофър Хил са участвали в преговорите. Освен ролята на американците трябва да се отбележи и подкрепата на германски дипломати, които активно съдействат на двете страни за достигане до компромисната формула.

Важен момент от изявленията на американския и германския посланик в София е, че двете страни с декларацията правят значима стъпка към интеграцията в евроатлантическите структури, което е и една от големите цели както на България, така и на РСМ.

Приетият компромис създава възможност за бързо създаване на единно икономическо пространство, през което време ще се търси сближаването в културната и духовна област.

Подписването на Декларацията е последвано от първото официално посещение на външния министър Надежда Михайлова в Скопие. По време на своето посещение Надежда Михайлова има срещи с външния министър Александър Димитров, премиера Любчо Георгиевски и президента Киро Глигоров. Основен въпрос е кризата в Косово и действията на двете страни за постигане на обща балканска декларация по развитието и възможното решение на косовската криза. По време на посещението в Скопие на министър Михайлова е подготвена за подписване и спогодба за изграждането на жп линия между България и Македония като част от коридора Изток - Запад.²⁸

28. https://www.omda.bg/public/bulg/news/archcoment/Bulg_Mac.htm Достъпно на 28.11.2021 г.

Подобряването на двустранните отношения довежда до засилване на сътрудничеството в отбраната. През 1999 г. България подари 94 танка тип Т-55 с по един боекомплект от по 43 снаряда и друго въоръжение. Заедно с това на РСМ бяха предоставени и 108 броя тежки 122 мм гаубици М-30 с по един боекомплект от по 40 снаряда и друго въоръжение на Армията на Македония, която по това време разполага с няколко негодни танка Т-34 от времето на Втората световна война.

По време на бежанската криза, предизвикана от войната в Косово, българското правителство предлага на управляващите в Скопие да бъде изградена българска военнополова болница, която да лекува болните от бежанските лагери, и изгражда бежански лагер в Радуш, на 14 км от Скопие, където са настанени около 3000 бежанци. Като държава България се задължава да поеме издръжката на лагера. Освен това през Червения кръст са изпратени 211 млн. лв във вид на одеяла, дрехи и т.н.

По време на избухналия военен конфликт в северните части на страната през 2001 г. България заема позиция, която защити териториалната цялост на РСМ. ЕС въздейства чрез финансови и политически лостове. Осъществява пряка политическа намеса и регулира активизиран конфликт в ранна фаза – криза. Едно от средствата, които ЕС използва, е сключването на Споразумение за стабилизиране и асоцииране (ССА) с Македония на 9 април 2001 г. в Люксембург. С него тя става първата държава от Западните Балкани, която подписва ССА с ЕС (шест месеца преди Хърватия). Така се улеснява подписването на Охридския мирен договор през август 2001 г., с който се слага край на гражданската война. След него обаче възникват нови проблеми с албанците, настояващи за разширяване на техните права. ЕС отново въздейства за тяхното разрешаване, като забавя интеграционния процес и обвързва влизането в сила на ССА (1 април 2004 г.) със стабилността в Македония. Три години Европейският съюз отлага финализирането на тази първа стъпка в интеграционната политика на Македония, за да въздейства върху отношенията между етническите общности и за да утвърди договореностите, постигнати с мирното споразумение в Охрид.

На 22 март 2004 г. в Дъблин, Ирландия, РСМ подава молба за членство в ЕС, а на 6 септември същата година страната приема стратегия за европейско членство. На 17 декември 2005 г.

Европейският съвет предоставя на РСМ статут на страна-кандидат. Ангажирането на Европейския съюз със стабилността в Македония има и външнополитически измерения. Чрез конкретната динамика на преговорите за присъединяване се въздейства за разрешаване на проблемите със съседните страни.

Въпреки подобрените двустранни отношения, Скопие продължава политиката на дискриминация на своите граждани, изразяващи своето българско съзнание. Красноречив пример в тази посока е отказът за регистрация на гражданското сдружение „Радко“, създадено през 2000 г. в гр. Охрид. Името „Радко“ е псевдоним на последния ръководител на историческата ВМРО Иван Михайлов, който умира като емигрант в Рим през 1990 г. Роденият в гр. Щип, РСМ, Михайлов през целия период след Втората световна война отхвърля тезата за съществуването на македонски език и нация. Опитът за регистрация на сдружението „Радко“, което си поставя за цел „запазване на идентичността на българите в Македония“, е неуспешен. През 2001 г. Конституционният съд в Скопие отказва регистрация с мотива, че сдружението е „заплаха за македонската национална идентичност“. Сдружението обжалва това решение пред Европейския съд за правата на човека за нарушение на Европейската конвенция за човешките права. Съдът в Страсбург постановява, че няма причина да бъде отхвърлена регистрацията на сдружението и поставя въпроса защо КС на РМ не предоставя обяснение по въпроса „защо отричането на македонката ethnicity (народност) е равностойно на насилие, по-специално насилствено разрушаване на конституционния ред“. Сагата по регистрацията на сдружението се проточва цели 15 години, като всеки път съдът изнамира все нови и нови причини за отказ, достигайки до обвинението, че в документите на сдружението се използват думи, които не съществуват в официалния македонски език.²⁹

Иван Михайлов (Радко) е роден в с. Ново село, Щипско (РСМ) през 1896 г. и умира през 1990 г. в Рим като политически противник на режима в Югославия и убеден антикомунист.

29. Нанева, Д. *Статуквото: антифашизъм/фашизъм – случаят „Радко“ в БЮРМ, 2000/2016*, с. 448-449. <https://journals.uni-vt.bg/balkans/bul/vol6/iss1/39>
Достъпно на 28.11.2021 г.

Лидерът на ВМРО-ДПМНЕ и министър-председател Любчо Георгиевски е подложен на унищожителна критика, което довежда до падането му от власт и отстраняването му от управлението на партията. Заченатата с вътрешен партиен преврат власт във ВМРО-ДПМНЕ и пренесена на кормилото на държавата през 2006 г. постави начело на РСМ амбициозния Никола Груевски. Идването му на власт е последвано от налагането на един авторитарен режим, характерен с външнополитическа изолация, тотален вътрешен административен, съдебен и медиен контрол и корупционен модел, осъществяван чрез криминален неформален елит независимо от етническия му произход. За този период основните фактори на международната общност с неубедителни мотиви и измамна цел за запазване на относително спокойствие в региона и в противоречие с утвърдените демократични ценности за функциониране на една държава в Европа направи необясними политически отстъпки на това управляващо мнозинство. Възраждат се рецидиви от времето на студената война, а двустранните отношения вървят към влошаване.

При тези условия българската позиция е изразена чрез външния министър Ивайло Калфин и президента Георги Първанов. На 24 юли 2006 г. българският външен министър прави изказване на работно заседание пред българските дипломати в чужбина, че подкрепата за членството на РСМ в ЕС не е безусловна и тя зависи от спазването на принципа на добросъседство и липсата на агресия към българската нация и история от страна на властите в Скопие. Очевидно предварително подготвената формула е изразена с думите на министъра: „Заявили сме подкрепа за членството на Македония. Но веднага трябва да кажа, че не е нормално тази подкрепа да бъде безусловна. Има критерии, които трябва да се изпълнят. Ние бихме настоявали изключително много за спазване на принципите на добросъседство и липсата на агресия към българската нация или история от страна на македонските власти.“

Реакцията от страна на РСМ е демонстративно високомерна, като по дипломатически път от българска страна са поискани обяснения, а агенция МИА цитира неназован дипломатически източник, че подобни изявления не са в полза на принципите на добросъседство. Изказването на министър Калфин е първото предупреждение от представител на българското правителство, че подкрепата на България за евроинтеграцията на РСМ няма да бъде безусловна. Тя е в следствие на разразилата се антибългарска кампания в Скопие по повод новината,

че бившият премиер на страната Любчо Георгиевски е получил българско гражданство и зачестилите опити за признаване на „македонско малцинство“ в България чрез регистрация на политическа партия ОМО „Илинден-Пирин“. Партията се организира с активната роля на неререформираниите тайни служби на Скопие, които на практика са регионалният клон на югославската УДБА. Инспирирането на „македонска партия“ има за цел поддържане на претенции за македонско малцинство и чрез поредица от дела пред съда по правата на човека в Страсбург, които се използват от Скопие като обвинение срещу България за неспазване на човешките права. Четири дни след първото изказване, Калфин призовава властите в Скопие да сменят директора на Македонския културно-информационен център в София Стефан Влахов Мицов с думите „Македонските власти трябва ясно да докажат, че е недопустимо служител на дипломатическо представителство зад граница да участва в политическия живот на страната“. Изказването е предизвикано от участието на Стефан Мицов в ръководството на ОМО „Илинден-Пирин“. На 29 юли 2006 г. президентът Георги Първанов участва в популярно телевизионно предаване по БНТ, посветено на 103-та годишнина на Илинденско-Преображенското въстание, в което напомня за случаите на подкрепа на РСМ от българска страна, включително и факта, че България признава първа младата република. В последвало интервю пред агенция „Фокус“ президентът подкрепя изказаната от Калфин позиция.

Присъединяването на България към НАТО през 2004 г., а три години по-късно – и към ЕС, дава нов тласък на българската външна политика. Това активизиране лесно би могло да се забележи в дейността на страната ни по време на второто българско председателство на ПСЮИЕ, проведено в периода 2007-2008 г. Основни приоритетни направления в дейността на ПСЮИЕ в периода на

Никола Груевски лидер на ВМРО-ДПМНЕ и премиер на БЮРМ.

председателството са съсредоточени към евро-атлантическата интеграция на страните от Западните Балкани. В духа на горните ключови моменти по време на срещата на министрите на външните работи на страните, участващи в ПСЮИЕ, през 2008 г. в София е положена основата на Съвета за регионално сътрудничество /СРС/. За разлика от Процеса за сътрудничество в Югоизточна Европа, на СРС е даден статут на международна организация. Сред главните цели на СРС биха могли да се посочат оказването на подкрепа на действията на ПСЮИЕ, поддържането на връзка с Европейската комисия, координирането на финансовата подкрепа за региона, както и насърчаването на участието на гражданското общество в регионалното сътрудничество, с оглед на постигането на крайната обща цел – присъединяване на страните от Западните Балкани към европейското семейство. Българското председателство на ПСЮИЕ (1 юли 2015 - 30 юни 2016 г.) си поставя като един от приоритетите изграждане на транспортна инфраструктура, която в отношенията с РСМ е изключително важна.³⁰

От октомври 2009 г. има решение на Европейския съвет за откриване на официални преговори за присъединяване на Македония, но началото на преговорния процес се бави поради наложеното от страна на Гърция вето през декември 2009 г.

През декември 2012 г. отново е отложено започването на преговори и е обвързано с позициите на Гърция и България. Гърция очаква отстъпки в спора за името, а България настоява за подписването на Договор за добросъседски отношения. Според официалната българска позиция: **„България ще даде зелена светлина на Македония за приемане в Европейския съюз, когато тя започне да показва добросъседско отношение... Първото, което следва да бъде направено, е да започне изграждането на едни добросъседски отношения... т.е. да не се генерира самоцелно напрежение в комуникацията с всички съседи, особено с тези, които са държави-членки на ЕС“**. От страна на България официално са поставени три условия на Македония: подписване на споразумение за добросъседски отношения и сътрудничество; изграждане на съвместни работни групи за укрепване на отношенията в ключови области

и създаване на Съвет на високо равнище под формата на годишни междуправителствени заседания. Идеята на България е договорът за добросъседство да стъпи на съвместната декларация от 1999 г., подписана от тогавашните премиери Иван Костов и Любчо Георгиевски. Македонският външен министър Никола Попоски официално отклонява искането на България да бъде подписан договор за добросъседство между двете държави. След парламентарните избори в България, проведени на 12.05.2013 г., новият външен министър Кристиан Вигенин е определен от македонските медии като „министър без речник на историята“. Това показва очакване, че може да има промяна в българската позиция. Тези очаквания не са оправдани, защото и новото правителство се придържа към вето на България.³¹

Преосмислянето на съдбата на Западните Балкани настъпва в ЕС след бежанската криза от 2015-2016 г. и настъпилите промени в отношенията между глобалните сили. Европа дълго време се опасява, че държавите от региона ще бъдат източник на несигурност, конфликти, престъпност и нелегални мигранти. Затова преговорите се водят формално, а интеграцията се разглежда в далечното и неопределено бъдеще. Анексията на Крим и изострянето на отношенията между Русия и САЩ в Югоизточна Европа и Черноморския басейн, засиленото икономическо проникване на Китай, амбициите на Ердоган за разширяване на неосманското влияние на Балканите, проникването на радикалния ислям са част от факторите, които възбуждат интереса на ЕС към Западните Балкани. В новите условия причините вече са съвършено различни от тези преди петнадесет години. В началото на века се говори за обединение на Европа, а днес - за изграждане на прегради и противодействие на „чужди“ сили. Което пък води до парадоксалната ситуация, че именно Русия, Китай, Турция и т.н. се превръщат в двигател на евроинтеграционните процеси. Според сполучливата оценка на един български дипломат „колкото по-видимо е влиянието на Русия в дадена страна, толкова по-склонен е Брюксел да прави компромиси спрямо нея“.³²

На 27 април 2017 г. тълпа протестиращи нахлува

30. Българското председателство на ПСЮИЕ *Статията е изготвена от Дирекция „Югоизточна Европа“ на Министерство на външните работи на Република България. Сп. „Дипломация“, Дипломатически институт, МВНР, 13/2015, с. 54 и сл. https://bdi.bg/data/DJ/DJ_13_2015.pdf Достъпно на 04.12.2021 г.

31. Хинкова, С. *Геополитически измерения на присъединяването на Западните Балкани и Турция в ЕС*. Сп. „Дипломация“, Дипломатически институт, МВНР, 10/2013, с. 21 и сл. https://bdi.bg/data/DJ/DJ_10_2013.pdf Достъпно на 05.12.2021 г.

32. Кючуков, Л. *Западните Балкани: колко високо в дневния ред на ЕС?* Сп. „Дипломация“, Дипломатически институт, МВНР, 21/2018, с. 23. https://bdi.bg/data/DJ/DJ_21_2018.pdf Достъпно на 05.12.2021 г.

в парламента в Скопие, където са атакувани депутати и журналисти. „Кървавият четвъртък“ е предизвикан от формиралото се ново мнозинство в събранието между СДСМ на Зоран Заев и албанските партии, което довежда до избирането на етнически албанец от партията Демократичен съюз за интеграция (ДСИ) Талат Джафери за председател на парламента. Той е първият етнически албанец на този пост след обявяването на независимостта на РСМ. Нападението е извършено от маскирани демонстранти от протеста „За единна Македония“, зад който стои свалената от власт ВМРО-ДПМНЕ на бившия премиер Никола Груевски. По време на погрома в македонския парламент е засечен сръбският дипломат Горан Живалйевич. Той влиза в Народното събрание с първата група демонстранти. Горан Живалйевич работи като съветник на посланика на Сърбия в Скопие, но всъщност е офицер от сръбското разузнаване БИА /Агенция за сигурност и информация/. Това довежда до искането на властите в РСМ за отзоваване на Горан Живалйевич, а въпросът за намесата на Сърбия в „кървавия четвъртък“ е повдигнат на най-високо ниво от ЕС. След срещата на 24 май в Брюксел с Върховния еврокомисар по външна политика и сигурност Федерика Могерини сръбският премиер Александър Вучич заявява, че „не вижда нищо престъпно в този случай“.

„Не съм чул някой да е извършил престъпление и да е участвал в организирането на каквото и да е... Лицето от сръбското посолство, за което вие конкретно говорите, е било там, за да информира“, каза още Вучич.

Българското обществено мнение се отнася с голяма загриженост към кризата в РДМ. Според проучване на „Галъп интернешънъл“, направено непосредствено след събитията, мнозинство от 52% възприема, че случващото се в Македония е много важно за България. Малко над една трета не дават еднозначен отговор, а само една десета смятат, че това, което се случва в югозападната ни съседка, не е важно за нас. **„Запознатостта не е висока, но усещането за важност, съответно тревога, преобладава и тази тенденция ще се задълбочи след последните събития“**, прогнозира „Галъп интернешънъл“. Проучванията на агенцията за нагласите на общественото мнение показват, че РСМ се подрежда в първата десетка на страните, които българите усещат като близки – сред 42 държави, въпреки че недоверието на българските граждани към

съвременната политика на Скопие е видимо. **„Това означава, че у нас отношението към политическия елит на югозападната ни съседка е закономерно заредено по-скоро с недоверие, но отношението към самите хора на Македония и към страната като цяло е като към близки“**, заключават експертите.³³

Официалната българска позиция е представена в **Декларация на Народното събрание на Република България, приета на другия ден след „кървавия четвъртък“**. В нея се изразява дълбока тревога от развитието на кризата в Република Македония и „най-остро се осъжда“ нахлуването в парламента и физическата атака над народни представители. Народни представители от всички парламентарни групи призовават към мъдрост и въздържане от всякакви провокации, които могат да ескалират до междуетнически конфликт, който би имал тежки последици за Република Македония и би се отразил на стабилността и перспективите за икономическо и социално развитие в региона. Българският парламент „изразяваме подкрепа за държавното единство и териториалната цялост на Република Македония“.

„В рамките на предстоящото председателство на Съвета на Европейския съюз България ще работи за ускоряване процеса на присъединяване на държавите от Западните Балкани към Европейския съюз с цел гарантиране на мира и развитието в цяла Югоизточна Европа“ – завършва декларацията.

Българската подкрепа за запазване на мира и стабилността на РСМ намира израз в активизиране на преговорния процес за подписване на договор за приятелство и добросъседство. Той се разглежда като важно условие за преодоляване на гръцкото вето за приемането на Скопие в НАТО. В ЕП българският

„Кървавият четвъртък“ от 27 април 2017 г., когато тълпа протестиращи нахлува в парламента в Скопие и атакува депутати и журналисти.

33. Кратък обзор на нагласи по темата „Македония“ – от последните седмици, месеци и години. 04 май 2017 г. <https://www.gallup-international.bg/36046/a-brief-overview-of-attitudes-towards-macedonia-over-the-last-weeks-months-and-years> Достъпно на 04.12.2021 г.

представител Ангел Джамбазки (ECR) декларира подкрепата за разширяването на ЕС с държавите от Западните Балкани при обсъждането на Доклада от 2016 г. относно Бивша югославска република Македония. На 14 юни 2017 г. в Страсбург той заявява: „Подкрепих този доклад, защото, въпреки многото проблеми в Република Македония, тази братска за нас държава има своето място в европейското семейство. Трябва да подчертая, че според нас разширяването на Европейския съюз на Западните Балкани трябва да се случи, но, разбира се, са необходими и съответните промени“ и допълва, че „в доклада на г-н Вайгел точно е подчертано, че от огромно значение при приключването на преговорите е именно договарянето за добросъседство и приятелство с България. Ние желаем да бъде спряна езикът на омразата от медии и институции, които създават изкуствен конфликт на Балканите... и трябва да бъдат спрени фалшификациите и кражбите на история от страна на скопските историци. Смятам, че това трябва да се промени. Тогава, разбира се, Република Македония трябва да стане част от Европейския съюз“.³⁴

На 21 юли македонският премиер Зоран Заев заявява, че договарянето открива сериозни перспективи за Македония и ще влезе в сила, след като бъде одобрен от парламента. В същото време държавният глава на Македония Георге Иванов призовава правителството да обяви текста на договора за добросъседство преди подписването на документа, тъй като според него липсата на прозрачност предизвиква негативни коментари и загриженост в обществото. На 26 юли българското правителство одобрява проекта на Договора за приятелство, добросъседство и сътрудничество между Република България и Република Македония. Малко по-късно същия ден РСМ представя първа пълния текст на договора. На специална пресконференция Заев обявява, че това е договор, който прави щастливи и двете страни.

Категоричната българска позиция е изразена чрез акт на парламента. На 27 юли Народното събрание на Република България приема единодушно декларация, която е изработена и внесена с подписите на всички парламентарни групи. С гласовете на всички присъстващите 206 народни представители се дава предварително санкция за подписване на договора. Народните представители заявяват, че „водени от:

- приемствеността в преговорния процес по

- Договора, провеждан от редица български правителства, представляващи целия политически спектър в Република България;
- стремежа за по-нататъшно развитие на добросъседството и приятелството между Република България и Република Македония;
- необходимостта от развитие на сътрудничеството във всички области на основата на взаимно уважение, доверие, разбирателство и зачитане на интересите на Република България и Република Македония;
- желанието за активизиране на икономическите и културните връзки и близките контакти между гражданите на Република България и Република Македония;
- разбирането, че европейската перспектива на Република Македония е гаранция за сигурността, стабилността и просперитета на региона,

Народното събрание на Република България:

1. Оценява положително усилията на правителствата на Република България и на Република Македония за финализиране на преговорите по Договора за приятелство, добросъседство и сътрудничество и очаква подписването да бъде осъществено в съответствие с предварителните договорености между двете страни.
2. Изразява готовност да стартира ратификационните процедури в най-кратък срок след подписването му.
3. Очаква Договорът да постави на стабилна, принципна и прагматична основа отношенията между двете държави и да бъде от пряка полза за техните граждани.
4. Предлага Министерският съвет да внесе в Народното събрание ежегоден доклад за изпълнението на Договора след неговото подписване, ратификация и влизането му в сила.“

Договарянето за приятелство, добросъседство и сътрудничество между Република България и Република Македония (конституционно определеното име на държавата) е подписан на 1 август 2017 г. между министър-председателите Бойко Борисов и Зоран Заев в Скопие. За българското общество и политически сили договарянето представлява повратен момент в развитието на двустранните отношения и средство за преодоляване на десетилетните противоречия, създадени след Втората световна война и наследени от Бивша Югославия. В преамбюла

34. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-8-2017-06-14-INT-3-350-0000_BG.html Достъпно на 01.12.2021 г.

Подписване на Договор за приятелство, добросъседство и сътрудничество от Бойко Борисов и Зоран Заев на 1 август 2017 г. в Скопие.

на договора се приветства „стремежа на Република Македония за интеграция в европейските и евроатлантическите структури“. Евроатлантическата перспектива на РСМ е утвърдена в чл. 2, ал 2: „Двете Договарящи се страни ще развият сътрудничеството помежду си в областта на европейската и евроатлантическата интеграция, насочено към успешната подготовка на Република Македония за присъединяването ѝ към Европейския съюз и НАТО. Българската страна ще споделя своя опит с цел да съдейства на Република Македония да изпълни необходимите критерии за членство в Европейския съюз и ще подкрепя Република Македония за получаване на покана за членство в НАТО съгласно съответните решения от срещите на върха на НАТО“.

Договорът още предвижда: създаване на Съвместна мултидисциплинарна експертна комисия по исторически и образователни въпроси, за да допринесе за обективното, основаващо се на автентични и основани на доказателства исторически извори, научно тълкуване на историческите събития; свободно разпространяване на информация и развитие на сътрудничеството в областта на средствата за масово осведомяване; отказ от предявяването на териториални претенции една спрямо друга; разширяване и усъвършенстване на транспортните връзки и другите комуникации между страните както и най-широко движение на стоки, услуги и капитали. Важен елемент на договора е ангажиментът на Скопие, „че нищо от нейната Конституция не може и не трябва да се тълкува, че представлява или някога ще представлява основа за намеса във вътрешните работи на Република България с цел защита на статута и правата на лица, които не са граждани на Република Македония“, с което на практика РСМ се отказва от наследената от времето на студената война теза за „македонско малцинство“ в България.

Заедно с подписването на договора са подписани

и два меморандума:

1. Меморандум за разбирателство за развитието на железопътните връзки между София и Скопие между министрите на транспорта, информационните технологии и съобщенията на България Ивайло Московски и на транспорта и връзките на Република Македония Горан Сугарески, с който България се ангажира да доизгради железопътната връзка по направление София – Перник – Радомир – македонска граница до 2027 г., а Република Македония – да изгради железопътното направление Крива паланка – Деве баир – българска граница до края на 2025 г.

2. Меморандум за сътрудничество в областта на природния газ между министрите на енергетиката, като двете страни се ангажират в съответствие със своите държавни енергийни политики и общата енергийна политика на Европейския съюз и Енергийната общност да си сътрудничат за проучване на възможностите за развитие на нова директна връзка между газовите системи на двете държави.

Договорът за приятелство, добросъседство и сътрудничество с България предизвиква в РСМ противоречиви реакции с крайни оценки – от остри критики до възторжени. Премиерът Зоран Заев обявява, че на 1^{ви} август правителството ще одобри Договора, но опозиционната ВМРО-ДПМНЕ на бившия министър-председател Никола Груевски смята, че и парламентът трябва да се произнесе по въпроса. Докато политическите опоненти яростно критикуват договора, повечето експерти смятат, че той внася нов момент в двустранните взаимоотношения и сътрудничеството и създава спокойна атмосфера, в която ще се мисли главно за бъдещето, а не за миналото. Остра полемика се води по въпроса за езика. В Договора се казва, че ще бъде подписан „в два оригинални екземпляра, всеки един на официалните езици на договарящите страни - български език, съгласно Конституцията на Република България, и македонски език, съгласно Конституцията на Република Македония, като и двата текста имат еднаква сила“. Такава е приетата формула за подписване на двустранни споразумения съгласно Декларацията от 1999 г. Според представители на опозицията в Македония, това обаче все още не означава, че България признава македонския език. Към критиката се присъединяват и 26 историци, които в открито писмо призовават македонската общественост „да подкрепи защитата на конституционното име, на македонския език и македонската история“. Партията на Груевски стигна дотам, че настоява за провеждане на референдум в

PCM за Договора за добросъседство. За ВМРО-ДПМНЕ е неприемливо отказването от македонското малцинство в България, както и очевидната нагласа в София да не бъде признат македонският език. Управляващите пък отговарят, че своеобразен референдум за договора с България са били провелоите се местни избори, които СДСМ печели.

В продължение на политиката на сближаване на 23 ноември 2017 г. се провежда съвместно заседание на правителствата на двете страни. По време на заседанието Бойко Борисов и Зоран Заев подписват 8 допълнителни споразумения за намаляване на цената на роуминга между двете страни и в областта на външната политика, инвестициите, на енергетиката за нова междусистемна газова връзка, отбраната, туризма, инфраструктурата и реакцията при бедствия. Договорът е ратифициран първо от парламента в Скопие с крехкото мнозинство от 1 глас, на ръба на кворума от 61 гласа, на 15 януари 2018 г. Три дни по-късно Народното събрание в София с пълно единодушие и квалифицирано мнозинство от 186 гласа ратифицира Договора от българска страна, който влиза в сила на 22 януари 2018 г.

Сключването на Договора за приятелство, добросъседство и сътрудничество става при коренно различна политическа среда в двете държава. В България сключването му е дългосрочна цел на

външната политика след Декларацията от 1999 г., която се полза с подкрепата на всички политически сили. Постигнатите споразумения се оценяват като исторически момент, откриващ пътя за всестранно сътрудничество в двустранните отношения и същевременно трасиращи пътя на PCM към НАТО и ЕС.

В PCM идеята за договор е дълго време отхвърляна, саботирана и отлагана с цел да се избегнат двустранни споразумения, засягащи „македонския език“, нация и т.н. „македонско малцинство“ в България. Той се сключва в условията на остра политическа конфронтация и е оспорван от националистическата опозиция. За управляващите Договорът е тактически успех, който им дава възможност да се концентрират върху спора с Гърция и се оценява като важна стъпка към присъединяването на страната към НАТО – външнополитическа цел, която трябва да укрепи властта на Зоран Заев. При тези основни различия в отношението към Договора от 2017 г. неизбежно се появяват сериозни търкания при практическото прилагане на поетите ангажименти. От тук следва и изострянето на двустранните отношения, които се превръщат в решаващ фактор за интеграцията на PCM в ЕС.

ДОГОВОРИТЕ ТРЯБВА ДА СЕ СПАЗВАТ

Присъединяването на държавите от Западните Балкани към ЕС, определено с т.нар. „Солунски дневен ред“ от 2003 г., поставя акцента върху регионалното сътрудничество като фактор за мира и сигурността на региона. Търговията, инвестициите и свързаността трябва до доведат до регионална стабилност като съществен фактор в присъединяването към съюза. В следващите години процесът на интеграция се обвързва с поредица условия, между които е изискване не просто за сключването на Споразумение за стабилизация и асоцииране, но и за оценка на неговото реално изпълнение. Тези условия изразяват настъпилата „умора от разширяването“ в самия ЕС и довеждат до дефинирането на нови политически критерии към кандидатите, между които основно място заема решаването на двустранните спорни въпроси, защото „ЕС не може да си позволи и няма да си привнесе нерешени двустранни проблеми“. Този принцип е в пълен унисон с българското искане за прилагане на Договора за приятелство, добросъседство и сътрудничество между Република България и

Република Македония от 1 август 2017 г.

Българската подкрепа е демонстрирана и в Европейския парламент от Ангел Джамбазки, депутат от управляващата в този момент ВМРО – Българско национално движение, член на групата на ECR. При обсъждането на решение относно стратегията за разширяване на ЕС-Западни Балкани на 6 февруари 2018 г. в Страсбург Ангел Джамбазки заявява:

„Г-н Председател, госпожо и господин Комисари, няма как да не поздравим Комисията за днешното ѝ решение и за започването на този процес. И няма как да не се радваме, че тя потвърждава една от целите на българското председателство на Съвета на Европейския съюз. Искам само да напомня, че този процес започна с подписването на историческия договор за добросъседство с братска Република Македония. ... Особено радващи са процесите в – повтарям – братската ни Република Македония. Разбира се, всички кандидати трябва да изпълнят условията за членство, през които са минали всички останали държави, и да решат всички спорни въпроси със своите съседи“.³⁵

На 17 май 2018 г. в София се провежда среща на върха между държавите-членки на ЕС и „партньорите“ от Западните Балкани, включително и РСМ.

35. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-8-2018-02-06-INT-2-364-0000_BG.html Достъпно на 22.11.2021 г.

Може да се приеме като подкрепа и продължение на политиката на приятелство и добросъседство към РСМ позицията на България по време на председателството на Съвета на ЕС през 2018 г. един от приоритетите на българското председателство е европейското бъдеще на Западните Балкани. На 17 май 2018 г. в София се провежда среща на върха между държавите-членки на ЕС и „партньорите“ от Западните Балкани, включително и РСМ. Това е първата подобна среща след срещата в Солун през 2003 г. по времето на гръцкото председателство. Приетата в София декларация препотвърждава „еднозначната подкрепа за европейската перспектива на Западните Балкани“, която в йерархията на дипломатическата лексика заема най-ниското ниво на ангажираност без обещание за членство. Всъщност ЕС очертава задачите пред страните от Западните Балкани и изразява загриженост да подпомага реформите в различни направления, но без да поема ангажимент за членство в съюза и без да посочва дата за присъединяване. От тази гледна точка доста прагматично и позитивно изглеждат нещата в т.нар. Софийски приоритетен дневен ред, който е приложение към декларацията. В него се разглеждат конкретните направления и мерки за развитие на инфраструктурата, енергетиката, сигурността, борбата с корупцията, организираната престъпност и т.н., с които ЕС е готов да се ангажира. Заложените в Софийския приоритетен дневен ред цели и проекти, насочени към развитието на транспортната, енергийна и дигитална инфраструктура, укрепване на сигурността и границите срещу трафика на хора и т.н., са важни за Балканите като цяло. Важно е да отбележи, че изведеният от България под-приоритет „Свързаност“ в рамките на основния приоритет Западни Балкани има пряко отношение към РСМ. София и Скопие са единствените столици в Европа, между които няма железопътна линия, няма автомагистрала и няма пряка въздушна линия. Проблемът тук обаче е в липсата на финансови ангажименти от страна на ЕС за изграждането на свързаност в Западните Балкани и преди всичко между България и РСМ.³⁶

При обсъждане на Българското председателство на Съвета в ЕП на 3 юли 2018 г. в Страсбург, Ангел Джамбазки от името на групата ECR заявява: „Много

по-важни са няколкото политически въпроса, които бяха поставени и защитени. Няма българин, който да не разбира значението на това да няма граници между Охрид и Черно море. Това е мислено в Европейския съюз. Затова поставянето на тази тема е безспорен успех за Европейския съюз, защото дава сигнал за развитие, дава сигнал за спиране на центробежните процеси, особено след Брекзит“.³⁷

Проучване на общественото мнение в страните от Западните Балкани показва чувствително нарастване на положителните нагласи към България след провеждането на Софийската среща през май 2018 г. След Българското европредседателство страните от Западните Балкани чувстват България по-близка, дори и на фона на факта, че големите държави в ЕС не дават особено ясна перспектива за присъединяване към ЕС. Българският принос е усетен и хората са възприели по-скоро позитивно българската роля. В страните от Западните Балкани надделяват онези, които смятат, че България помага за Европейската интеграция на страната им (58% сега, при 54% миналата година) срещу онези, които смятат, че България не помага (42% сега, при 46% миналата година). Така делът на онези, които виждат помощта на България, расте осезаемо спрямо предходната година и това е резултат от акцента, който България поставя върху темата за Западните Балкани. В РСМ оценката е много различна и зависи от етническата характеристика. Сред местната албанска общност мненията са силно положителни – 76% оценки, че България помага. Ръстът е от цели 40 пункта спрямо предходната година. „Сред останалите в страната обаче мненията са поляризиращи и това се дължи на яростната и равностойна политическа битка между двете основни партии в страната“, оценяват анализаторите от Галп.³⁸

Приведените социологически данни показват силното влияние на политическите фактори върху общественото мнение в РСМ. **Използването на „българската карта“ с отрицателни послания в инструментариума на основните политически сили разделя етническото мнозинство по отношение на България, докато етническите албанци, лишени от „българския комплекс“, оценяват София еднозначно.**

Договорът за приятелство, добросъседство и

36. Кючуков, Л. *Западните Балкани: колко високо в дневния ред на ЕС?* Сп. „Дипломатия“, Дипломатически институт, МВНР, 21/2018, с. 21 и сл. https://bdi.bg/data/DJ/DJ_21_2018.pdf 8 Достъпно на 22.11.2021 г.

37. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-8-2018-07-03-INT-2-022-0000_BG.html Достъпно на 03.12.2021 г.

38. *Позитивни оценки сред обществата на Западните Балкани за българската роля*. 13 юли 2018, <https://www.gallup-international.bg/37397/positive-evaluation-among-western-balkans-societies-towards-bulgarian-role-in-the-region> Достъпно на 03.12.2021 г.

сътрудничество между България и Република Северна Македония (за удобство наричана по-долу с акронима си РСМ – RNM на английски език) е подписан в Скопие на 1 август 2017 г. от двамата министър-председатели. Документът изтъква *„общата история, която свързва двете държави и народите им“* и предвижда *„съвместни чествания на общи събития и личности“*. За тази цел договорът създава *„Съвместна мултидисциплинарна експертна комисия по исторически и образователни въпроси, за да допринесе за обективното, основаващо се на автентични и основани на доказателства исторически извори, научно тълкуване на историческите събития“*. (Joint Multidisciplinary Expert Commission on Historical and Educational Issues to contribute to the objective, based on authentic and evidence-based historical sources, scientific explanation of historical events). Тя трябва да представя годишни доклади пред двете правителства, като те се приемат и обобщават от втора, вече Междуправителствена комисия, която прави цялостен преглед на прилагането на договора.

Буквата и духът на договора предполагат тази комисия от историци-експерти да очертае общото минало на двете страни и по този начин да преодолее драматичното противопоставяне, наложено през последните 70 години, през комунистическия югославски и после през постюгославския транзитен период на Северна Македония.

Комисията се конституира през лятото на 2018 г. и се състои от общо 14 учени, ръководени от проф. Ангел Димитров от България и проф. Драги Георгиев от Република Северна Македония. Тя работи в две основни направления: съставяне на предложения за съвместно отбелязване на общи исторически фигури от миналото и изготвяне на препоръки за промени в учебниците в двете страни. Комисията има известен първоначален напредък до пролетта на 2019 г. и решава съвместното отбелязването на пет важни личности от общата средновековна история. Те включват 4 църковни фигури - светите братя Кирил и Методий и особено Свети Климент Охридски и Свети Наум Охридски, които са покровителствани и спонсорирани от българските царе и са просвещавали в днешните северномакедонски територии, които тогава са интегрална част от българската държава. Постига се съгласие и за Цар Самуил, определен като владетел на средновековната българската държава. За съжаление, след тези първоначални стъпки Съвместната историческа комисия на практика спира да прилага Договора за приятелство и добросъседство.

През февруари 2019 г. България изпълнява своите ангажименти по договора и ратифицира членството на РСМ в НАТО. На 20 февруари Народното събрание с пълно единодушие приема решение за ратифициране на договора.

„Наш национален интерес е Македония да бъде част от западните структури... Съвместните учения на нашите армии ще допринесат не само за повишаване на бойната готовност, но и за преодоляване на наслагваните предубеждения. Ще продължим с дипломатическите усилия Македония да стане член на ЕС и да получи покана за започване на преговори през юни. Бъдещето пред нас е общо, както е общо нашето минало“, заявява пред народните представители външният министър Екатерина Захариева.

Веднага след това обаче, управляващите в Република Северна Македония променят отношението си към Договора за приятелство. Това намира израз в работата на Съвместната историческа комисия. РСМ не желае повече напредък, а през ноември 2019 г. прекратява участието си в срещите за почти година, аргументирайки се с предстоящите парламентарни избори в РСМ. Така експертите в комисията от страната на Република Северна Македония открито признават, че се съобразяват и подчиняват на политическата конюнктура в тяхната страна.

В резултат след лятото на 2019 г. Съвместната историческа комисия не постига абсолютно никакви резултати. Дори нейните решения от 2018 г. и началото на 2019 г. за петте общи исторически фигури не са публикувани и не са приложени от двете правителства и общества. Историците от Северна Македония практически отказват да изпълняват договора и да уважат автентичните исторически извори.

Като илюстрация ще приведем два примера. Единият е с революционера Гоце Делчев (1872-1903), роден в гр. Кукуш, Егейска Македония (днес в границите на Гърция). Гоце Делчев получава военно образование във Военното училище в град София и това му помага да оглави борбата срещу османската власт в началото на ХХ век. Историческа личност, широко уважавана и в двете съседни страни. Той самият в своите запазени писма и в други документи изявява своята българска етничност. В един момент самият президент на Република Северна Македония Стево Пендаровски и дори северномакедонският съпредседател на Съвместната историческа комисия проф. Драги Георгиев потвърждават това в свои публични изявления пред местни и чуждестранни

Георги (Гоце) Делчев като юнкер във Военното на негово княжеско височество училище в гр. София през 1891-1893 г.

медии³⁹. Обаче РСМ променя отношението си и представителите ѝ в комисията отказват да уважат българската етничност на Делчев, поради което вече повече от две години решение за него няма.

Другият пример е с влиятелния средновековен цар Самуил (X-XI век). Въпреки че вече е определен като български средновековен владетел с решение на Комисията, представителите от РСМ отказват да променят в същия дух учебниците в тяхната страна. Според тях един трябвало да бъде Самуил за политиките и за съвместни чествания с България, а съвсем друг – за учениците в РСМ. Те предлагат да се прилага „мултиперспективност“, разбирана не като исторически научен, а като съвременен политически принцип. Според тях в северномакедонските учебниците, в пълно пренебрежение на основните правила на историческата наука, Самуил може да се представя и като владетел на „македонска“ или „славянска“ държава – а всички извори и всички съвременни историографии извън РСМ – включително на другите съседи на страната Гърция, Албания, Косово и Сърбия – определят държавата на Самуил като България⁴⁰.

Със своя отказ да уважат автентичните исторически извори представителите на Северна Македония в Съвместната исторически комисия не само пренебрегват основните правила на историческото изследване, но отказват да прилагат текста на Договора за приятелство, добросъседство и сътрудничество между България и Република Северна Македония, който цитираме по-горе: „да допринесе за обективното, основаващо се на автентични и основани на доказателства исторически извори, научно тълкуване на историческите събития“ (to contribute to the objective, based on authentic and evidence-based historical sources, scientific explanation of historical events).

Блокирането на работата на Съвместната историческата комисия е съпътствано с отказа на практика да се изпълнява Договорът за приятелство от 2017 г., което довежда до категоричната промяна в българската позиция. В унисон с искането на България за добросъседство и приятелство, основано на поетите двустранни

39. Изявления на проф. Драги Георгиев за местни медии и за испанската медия *EsGlobal: La disputa identitaria entre Bulgaria y Macedonia del Norte - EsGlobal* 14 Dec. 2020. <https://www.esglobal.org/la-disputa-identitaria-entre-bulgaria-y-macedonia-del-norte> Достъпно на 23.11.2021 г.

40. Arguments of the Bulgarian and North Macedonian representatives in the Historical commission on this issue are published in an English online academic media in Skopje: 'On Unifying Around Our Common History - Tsar Samuil Erga Omnes' – ResPublica, 7 April 2021. <https://respublica.edu.mk/en/blog/on-unifying-our-common-history-tsar-samuil-erga-omnes>; 'Uniting around "historical truths" or around differences?' – ResPublica, 16 April 2021, <https://respublica.edu.mk/en/blog/uniting-around-historical-truths-or-around-differences>; 'On Unifying Around Our Common History - Tsar Samuil Erga Omnes III' – ResPublica, 12 July 2021, <https://respublica.edu.mk/en/blog/on-unifying-around-our-common-history-tsar-samuil-erga-omnes-i-i> Достъпно на 19.11.2021 г.

ангажменти е Заключението на Съвета на ЕС относно разширяването и процеса на стабилизиране и асоцииране от 18 юни 2019 г.: „**Добросъседските отношения и регионалното сътрудничество продължават** да бъдат основни елементи от процеса на разширяване, както и от процеса на стабилизиране и асоцииране... Съветът припомня, че е важно да се прилагат двустранните споразумения, включително Споразумението от Преспа и Договорът за добросъседски отношения с България“.

На 1 август българският министър-председател Бойко Борисов посещава Скопие по повод две години от подписването на Договора за приятелство. Във Фейсбук Борисов представя позицията на България, която е готова „да окаже силна подкрепа за започване на преговори за присъединяване към Европейския съюз през октомври“. Това е обвързано с условието „дотогава да има видим напредък и резултати от работата на мултидисциплинарната експертна комисия по въпросите от общата ни история“. В допълнение се настоява за ускорено изграждане на коридор №8. **Българската позиция е ясна – подкрепа за започване на преговори за членство в ЕС срещу изпълнение на Договора от 2017 г.**

Отказът на Скопие да прилага принципите на добросъседство предизвиква втвърдяване българската на позиция. Важността на проблема, засягащ подкрепата за започването на преговорите за членство на РСМ в ЕС, довежда до формирането на безпрецедентен политически и институционален консенсус. На 30 септември 2019 г. президентът Румен Радев провежда среща с премиера Бойко Борисов, министъра на външните работи Екатерина Захариева и заместник-председателя на парламента от най-голямата опозиционна партия БСП Кристиян Вигенин, на която се взема решение за изработване на обща позиция на България. След срещата президентът Радев заявява, че България винаги е подкрепяла европейското развитие на Северна Македония, като е инициирала подписването на добросъседския договор и се е надявала наслоените е години проблеми да бъдат решени, но това не се случило. Липсата на конкретни срокове в договора довежда до изоставане на евроинтеграцията на Северна Македония, казва тогава президентът. „Поведението на съседката ни обаче в момента поражда несигурност и недоверие.“ И сега, по думите на Радев, страната ни не трябва да позволява евроинтеграцията на съседката ни за сметка на българската история. Като знаци за това Радев разчита „обезпокоителните резултати от работата на съвместната комисия и поведението на политиците в

нашата съседка“. Необходими са незабавни действия за национална позиция с ясни изисквания и критерии, които да защитят българския национален интерес, заявява президентът Радев. Той обявява, че всички присъстващи на срещата са се обединили около позицията да бъдат създадени изисквания, които да са част от преговорния процес за еврочленство на Северна Македония. „Тези критерии трябва да залегнат в преговорната рамка и да станат задължително условие за приемане на Северна Македония в ЕС. Българското правителство се ангажира да формулира ясни крайни цели, които да бъдат постигнати преди приключването на преговорите с ЕС, а също така и междинни цели с ясни измерители за всеки етап от преговорите с ЕС“, обяснява президентът. След като правителството изработи позицията, тя ще бъде ратифицирана от българския парламент, подчертава той.

На 9 октомври 2019 г. правителството на Република България приема Рамкова позиция относно разширяване на ЕС и процеса на стабилизиране и асоцииране: Република Северна Македония и Албания.

Пълният текст на Рамковата позиция (подчертаването е направено в оригиналния документ):

„България е последователна в подкрепата си за европейската перспектива на страните от Западните Балкани, тъй като процесът на присъединяване е ключов двигател за реформи и стабилност в региона. **България приветства и подкрепя препоръката на Европейската комисия за започване на предприсъединителни преговори както с Република Северна Македония, така и с Албания.**

Същевременно България не следва да допуска интеграцията на Република Северна Македония в ЕС

Консултативен съвет по национална сигурност за двустранните отношения с РСМ на 30 септември 2019 г., който взема решение за изработване на българските условия за започване на преговори на РСМ за членство в ЕС.

да бъде съпътствана от европейска легитимация на държавно спонсорирана идеология на антибългарска основа. Пренаписването на историята на част от българския народ след 1944 г. е сред стълбовете на антибългарската идеологическа конструкция на югославския тоталитаризъм.

Започването на преговори не следва да се интерпретира като гаранция за членство, а като позитивна движеща сила за ускоряване на реформите, укрепването на върховенството на закона и поддържането на добросъседските отношения.

Напредъкът към членството в ЕС зависи от индивидуалните усилия за изпълняване на критериите от Копенхаген и условностите на Процеса за стабилизиране и асоцииране, включително на добросъседските отношения.

Добросъседските отношения имат хоризонтално значение и следва да се оценяват на всеки етап в процеса на присъединяване на страните кандидатки.

I. Република Северна Македония

Приемането на Република Северна Македония в ЕС е важна стъпка за гарантиране на мира, стабилното и устойчивото развитие и просперитета на региона. България първа признава независимостта на страната и винаги е подкрепяла принципно и последователно европейската и евроатлантическата ѝ перспектива. Последователната подкрепа на България за европейската перспектива на Република Северна Македония беше отразена и в Съвместната Декларация от 22 февруари 1999 г., в Меморандума за сътрудничество в областта на европейската и евроатлантическата интеграция и в Договора за приятелство, добросъседство и сътрудничество от 2017 г., което за нас е солидно правно основание за добросъседски отношения и сътрудничество, в съответствие с най-високите европейски стандарти. Очакваше се Договорът да реши наслоените с десетилетия проблеми и да даде импулс и нова перспектива в развитието на двустранните отношения. Подписването и изпълнението на този Договор бе условието за подкрепата от страна на България за членството на Република Северна Македония в НАТО и ЕС. В този контекст, стриктното и цялостното изпълнение на буквата и духа на Договора за приятелство, добросъседство и сътрудничество с Република Северна Македония по начин, който да гарантира неговата необратимост, е от ключово значение и **остава предпоставка за напредък в процеса на присъединяване на страната към ЕС.**

Българската позиция за важността на поддържането на добросъседски отношения с България и прилагането на Договора е неизменно

застъпвана на всички нива и във всички формати.

Това доведе до нейното отразяване в редица документи на ЕС. В тази връзка, запазвайки своята последователност, България ще настоява **в текста на заключения на Съвет „Общи въпроси“ на 15 октомври 2019 г. да се отрази недвусмислено, че изпълнението на Договора за добросъседство ще представлява част от условността, приложима в преговорите за членство.**

България ще представи и **национална декларация** в анекс към заключенията на Съвета, която ще стъпва върху настоящата Рамкова позиция.

В хода на преговорите по тези заключения следва да се очертае тенденция към поставяне на условия за свикване на **първата Междуправителствена конференция (МПК) с Република Северна Македония**. Съгласието на България за провеждането на първата МПК ще бъде обвързано с постигането на реален напредък в изпълнението на буквата и духа на Договора за приятелство, добросъседство и сътрудничество, включително и по отношение на дейността на съвместната експертна комисия по исторически и образователни въпроси. Под реален напредък се разбира:

1. В общ план

- Република Северна Македония следва да преустанови и да се въздържа от провеждане на политика, независимо под каква форма, на подкрепа и насърчаване претенциите за признаване на т.нар. „македонско малцинство“ в България. Република Северна Македония безрезервно и срочно да приведе позициите си и действията си в международните организации и форуми в съответствие с член 11 от Договора за добросъседство, като ясно декларира, че няма исторически и демографски основания да търси малцинствен статут, за която и да е група граждани на територията на Република България. Многостранните формати и мониторинговите механизми на Съвета на Европа да не се инструментализират от Република Северна Македония за оказване на натиск върху България по въпроси, свързани с правата на лица, принадлежащи към малцинствени групи;

- Република Северна Македония да декларира с вербална нота до страните-членки на ООН, че придържането към извършените промени в конституцията на Република Северна Македония в съответствие със Споразумението от Преспа ще се осъществява паралелно със стриктно придържане към Договора с Република България в неговата цялост, в т.ч. и по отношение на „езиковата клауза“ от Договора;

- в нотата да се посочи, че използването на предвиденото в Споразумението от Преспа кратко име

реферира единствено към политическия субект Република Северна Македония, а не към географския регион Северна Македония, част от който се намира в пределите на България;

- задействане на процес на реабилитация на жертвите на югославския комунистически режим, репресирани поради българското им самосъзнание.

- задействане на процес на осветляване на сътрудниците от днешна Република Северна Македония на службите за сигурност на бивша Югославия;

- предприемане на системни мерки за премахване от табели и надписи върху паметници, паметни плочи и сгради на текстове, насаждащи открито омраза към България, например такива, съдържащи квалификации като „българския фашистки окупатор“.

2. В дейността на Съвместната мултидисциплинарна експертна комисия по историческите и образователните въпроси:

- постигане на конкретни резултати в работата на Комисията, верифицирани от Съвместна междуправителствена комисия, относно периода от общата ни история до 1944 г., в т.ч. постигане на договореност за Гоце Делчев, ВМОРО-ВМРО и Илинденско-Преображенското въстание;

- подмяна на информационни табели и други означения, вкл. върху исторически монументи и паметници на културата, в изпълнение на договорените до момента текстове;

- договаряне на конкретни дати за общо отбелязване на събитията и личностите, по които е постигната договореност;

- при отбелязване на събития и личности, по които е постигната договореност, политическите фигури, представителите на държавни институции в Република Северна Македония, както и на медиите, финансирани от държавния бюджет да базират своите официални изявления и коментари на договорените от Комисията текстове.

Тъй като на първата МПК се одобрява Преговорната рамка, България ясно ще заяви, че ще предостави съгласието си, само след като в нея бъдат отразени по подходящ начин чувствителните за страната ни въпроси, а именно:

- добросъседството следва да бъде потвърдено като хоризонтален критерий в рамките на целия процес на присъединяване;

- поддържането на добросъседски отношения и в частност - изпълнението на двустранните Договори с държави членки на ЕС (България и Гърция) са интегрална част от приложимите условия и ще се

оценяват в рамките на преговорна глава 35;

- глава 35 следва да бъде сред първите открити и последните закрити преговорни глави, за да бъде изпълнението на произтичащите условия проследявано с най-голяма продължителност в рамките на процеса на присъединяване към ЕС;

- по отношение на езика да се използва фразата „официален език на Република Северна Македония“. При абсолютна необходимост от използване на термина „македонски език“ в документи и позиции на ЕС, със звездичка под линия следва да се пояснява всеки път - „съгласно конституцията на Република Северна Македония“. Следва да е ясно, че езиковата норма, обявена за конституционен език в Република Северна Македония, е свързана с еволюцията на българския език и неговите наречия в някогашната югославска република след кодифицирането им след 1944 г. Никой документ/изявление в процеса на присъединяване не може да се разглежда като признание от българска страна на съществуването на т.нар. „македонски език“, отделен от българския.

В допълнение, в откриващото изявление на ЕС в рамките на първата МПК България ще настоява за включване на текст относно необходимостта Република Северна Македония да изпълнява добросъвестно духа и буквата на Договора за добросъседство с България през целия процес на присъединяване към ЕС.

България ще обвърже съгласието си за провеждане на втора МПК с:

- ясен ангажимент и времева рамка за постигане на договореност по други важни личности и събития от общата ни история до 1944 г.;

- хармонизиране на учебните програми по история и литература на двете страни в съответствие с постигнатото от Съвместната мултидисциплинарна експертна комисия по историческите и образователни въпроси. Съответните исторически и литературни извори от XIX в. и XX в., успоредно с адаптираните текстове, да се представят и изучават на езиковата норма, на която са написани оригинално. За целта ще бъде отправена покана до представители на просветните министерства на двете страни за последващо участие в работата на Съвместната мултидисциплинарна експертна комисия;

- ясен ангажимент и времева рамка за отразяване на постигнатите договорености във финансираните от държавата книги, документални издания, филми, музеи.

На последващ етап от преговорите за членство България ще настоява за включване на гаранции в преговорните позиции на ЕС по отделни

глави, че Договорът за добросъседство ще продължи да се изпълнява от Република Северна Македония. **По всяка една от главите в процеса на преговори за членство ще се изготвя отделна позиция**, като по глави 35 и 10 те ще включват и следните елементи:

Глава 35 („Други въпроси“):

- Република Северна Македония да приложи в учебната програма по история, география и литература за съответните училищни класове/университетски курсове постигнатите договорености по целия спектър от дейността на Съвместната мултидисциплинарна експертна комисия по историческите и образователните въпроси;
- Република Северна Македония да приложи спрямо релевантните исторически монументи (паметници, плочи, гробища и др.) постигнатите договорености по целия спектър от дейността на Съвместната мултидисциплинарна експертна комисия по историческите въпроси.

Глава 10 („Информационно общество и медии“):

- преодоляването на говора на омразата в публичното пространство, вкл. спрямо лица, самоидентифициращи се като българи (във връзка с прилагане на професионалните медийни стандарти; постигане на прозрачност относно собствеността и финансирането на медии; регулиране на онлайн медиите; и пр.).

В заключителната фаза на преговорите за членство България ще се води от изложените по-горе съображения при:

- приемането на заключения на Съвета, одобряващи бъдещия Договор за присъединяване на Република Северна Македония към ЕС;
- подписването на същия Договор от страна на България;
- ратифицирането на същия Договор от страна на България.

България си запазва и правото при съображения, свързани с националната сигурност, да преустанови подкрепата си в процеса на разширяване, включително и по отношение на реалното изпълнение на Договора и постигнатия напредък в работата на Съвместната мултидисциплинарна експертна комисия по исторически и образователни въпроси.⁴¹

На следващия ден, 10 октомври 2019 г., българският парламент приема с пълно единодушие

Декларация във връзка с разширяването на ЕС и процеса на стабилизиране и асоцииране на РСМ и Албания. Декларацията е в пълна подкрепа на Рамковата позиция на правителството и е приета с гласовете на цялата опозиция. В нея се изтъква, че Четиридесет и четвъртото народно събрание на Република България:

„Като изтъква ключовото значение, което Република България придава на добросъседските отношения с Република Северна Македония и Република Албания;

Като припомня обусловената подкрепа за двете страни за европейската и евроатлантическата интеграция, включително по време на първото Българско председателство на Съвета на Европейския съюз през 2018 г.;

Като изразява подкрепа за едновременно започване на предприсъединителните преговори на Европейския съюз с Република Северна Македония и Република Албания, основавайки се на принципа на индивидуалните усилия за изпълнение на критериите от Копенхаген и условностите на Процеса за стабилизиране и асоцииране, включително на добросъседските отношения, които имат хоризонтално значение за Република България;

Като отчита тясното сътрудничество и очакваното развитие на още по-силни съюзнически връзки в рамките на НАТО;

Като изразява очакване за засилване на икономическото сътрудничество и ускорено изграждане на стратегически инфраструктурни проекти и за подобряване на свързаността на страните от нашия регион;

Като подчертава, че започването на преговори не следва да се интерпретира като гаранция за членство в Европейския съюз, а като стимул за ускоряване на реформите, укрепване на върховенството на закона и поддържане на добросъседски отношения;

Като се противопоставя по категоричен начин на евентуална европейска легитимация на идеология от миналото с подчертано антибългарски характер, потискаща правата на българските граждани и на такива с българско самосъзнание и противоречаща на съвременните европейски ценности;

Като отбелязва, че пренаписването и присвояването след 1944 г. на историята на част от българския народ е сред стълбовете на антибългарската идеологическа конструкция на югославския тоталитаризъм;

41. <https://www.gov.bg/bg/prestentat/novini/ramkova-pozitsia> Достъпно на 02.12.2021 г.

Като ясно заявява, че подкрепата на Народното събрание за европейска интеграция няма да бъде за сметка на изопачаване на исторически събития, документи и артефакти, както и на ролята и възгледите на личности от българската история,

ПРИЗОВАВА:

Официалните представители на Република Северна Македония:

- да прилагат ефективно, без забавяне и на добра воля Договора за приятелство, добросъседство и сътрудничество от 2017 г.;

- да се придържат стриктно към чл. 8 от Договора, а именно към „обективното, основаващо се на автентични и основани на доказателства исторически извори за научно тълкуване на историческите събития“;

- да се въздържат от действия, които се свързват с опити за подкрепа и насърчаване на претенции за признаване на т.нар. „македонско малцинство“ в България, включително в международни организации като Съвета на Европа и многостранни формати;

- да бъдат реабилитирани жертвите и репресираните заради българското им самосъзнание;

- да се придържат стриктно към установената и ратифицирана от парламентите на двете страни клауза по отношение на официалния език на Република Северна Македония;

- да прилагат изцяло договореностите, постигнати в рамките на Съвместната мултидисциплинарна експертна комисия по исторически и образователни въпроси, като същите бъдат отразени в учебните програми и материали в най-кратки срокове;

- да се прекрати всякаква форма на „говор на омраза“ по отношение на България и на гражданите на Република Северна Македония с българско самосъзнание, включително в медии, надписи на паметници, паметни плочи и др.;

- да съдействат за издирването, възстановяването и опазването на българските военни паметници и гробища на територията на Република Северна Македония в духа на европейските ценности.⁴²

Отношенията с РСМ заемат важно място в обществените нагласи на българите. Изследване на авторитетната социологическа агенция „Галъп интернешънъл болкан“, проведено в началото на

месец ноември 2020 г., показва голяма степен на обществено съгласие и политически консенсус по въпросите, свързани с европейското бъдеще на РСМ и двустранните проблеми. **Българските граждани са силно възискателни към Северна Македония. Те подкрепят приемането на страната в Европейския съюз и потвърждават традиционна си висока съпричастност към държавата, с която имат обща история. Хората в България обаче категорично искат първо уреждане на отношенията със Скопие, преди да се мисли за членство на РСМ в ЕС. Категоричното условие е Скопие да изпълнява бързо договора си с България.**

В проучването респондентите са помолени да изберат кое от следните две твърдения е по-близо до тяхното лично мнение: „1. Най-важно е Република Северна Македония да стане член на Европейския съюз, дори и да не са съвсем уредени нейните отношения с България“ или „2. Най-важно е да бъдат уредени отношенията на Република Северна Македония с България, а не е толкова важно дали Република Северна Македония ще стане член на Европейския съюз“. Първото избират 5,8%, второто 57,9%.

На въпроса трябва ли Македония да е член на ЕС, само 6,1% държат България да не подкрепя близката си република при никакви условия. Така се доказват и изводите от поредица изследвания назад в годините, свързани с темата. Те показват, че **българското общество не е загубило, въпреки десетилетната разделеност, съпричастността си към Скопие.**

За безусловна подкрепа за членство в ЕС се обявяват само 8%. Чувствително мнозинство от 51,1% избира опцията „**България трябва да подкрепи Република Северна Македония да стане член на Европейския съюз, само при условие че Република Северна Македония бързо изпълнява договора, който има с България**“.⁴³

Германското председателство на Съвета на ЕС през втората половина на 2020 г. си постави амбициозната цел да започне преговори за членство в съюза с РСМ и Албания чрез свикването на първата Междуправителствена конференция до края на годината. Това подтикна управляващите в Скопие да използват амбициите на Берлин и да започнат преговори за членство, игнорирайки поетите

42. <https://parliament.bg/bg/declaration/ID/157188> Достъпно на 02.12.2021 г.

43. *Обществото у нас с категорични условия пред Северна Македония*. 13 ноември 2020. <https://www.gallup-international.bg/44109/bulgarian-society-with-strong-position-on-north-macedonia> Достъпно на 02.12.2021 г.

двустранни ангажименти и превръщайки Договора за приятелство в парче хартия.

На 10 ноември 2020 г. премиерите на България и на Северна Македония - Бойко Борисов и Зоран Заев са съдомакини на срещата от т.нар. Берлински процес. Това е заключителното събитие от първото по рода си съвместно председателство на две държави и се провежда на фона на заплахата на България да наложи вето на преговорите за членство на Северна Македония. Чрез видеоконферентна връзка в заседанието участват още канцлерът на Германия Ангела Меркел, еврокомисарят по разширяването Оливер Вархеи, върховният представител на Евросъюза по външната политика Жозеп Борел, лидерите на страните от Западните Балкани.

„За региона трябва да кажа - трябва да се разбирате помежду си. Не забравяйте това!“. С тези думи германският канцлер Ангела Меркел се обърна към премиерите Зоран Заев и Бойко Борисов в края на срещата на върха по Берлинския процес в София.

Срещата на двамата премиери е последният опит да се постигне разрешаване на проблемите преди последното заседание на Съвета на ЕС „Общи въпроси“, насрочен на 17 ноември, който може да одобри Преговорната рамка за РСМ. Активните усилия на германското председателство да постигне успех с изработване на компромисен вариант на преговорна рамка довежда до три поредни проекта, които преминават отвъд българските червени линии. България настоява пред своите германски партньори за три важни въпроса, които засягат използване на името на РСМ, дефиницията на езика и включване в Преговорната рамка на ефективни инструменти за контрол на поетите от Скопие двустранни ангажименти. По въпроса употребата на името се настоява Република Северна Македония да изпрати **вербална нота до държавите-членки на ООН** или до държавите-членки на ЕС, в която да се посочи, че краткото наименование на държавата „Северна Македония“ се отнася изключително до държавно-политическия субект „Република Северна Македония“, а не до географския регион Северна Македония. Българските предпочитания са преди всичко за варианта с изпращане на нота до ООН, тъй като това би ни дало решение, валидно за всички международни организации. Неприемлив е вариантът за декларация по този въпрос, защото декларацията не е юридически обвързващ акт, независимо кой ще я направи.

Относно езика България предлага два алтернативни варианта, които да се използват в Преговорната рамка. Първият, който е предпочитан, предвижда формулата „**официален език на RNM**“.

Той вече е използван в Преговорната рамка за Черна гора, така че има и такъв прецедент в практиката на ЕС. Вторият предвижда използване в Преговорната рамка на термина „**македонски език***“ със звездичка след него и **със следната бележка под линия** всеки път, когато езикът се споменава в текста – „***съгласно конституцията на Република Северна Македония**“.

България изисква в Преговорната рамка да се заложи ефективен инструмент, който да дава възможност да реагираме в хода на преговорния процес в случай, че Скопие продължава да не изпълнява двустранните си ангажименти чрез обособяването на специална 35^{та} глава. В противен случай са настоява в Преговорната рамка да се включат две важни допълнения. Първото предвижда всички съществени атрибути на липсващата глава 35 да се обвържат с клъстърта Fundamentals („Основи“), което означава: **РСМ да представи Пътна карта за прилагане на Договора за добросъседски отношения с България, която да се одобрява от Съвета, така че България да има право на глас (вето); изпълнението на тази Пътна карта да бъде записано сред откриващите, междинните и закриващите критерии по главата Fundamentals („Основи“).** Тъй като клъстърът Fundamentals („Основи“) се открива първи в началото на преговорите и се закрива последен при тяхното приключване, това ще даде на България възможност да контролира състоянието на добросъседските отношения и изпълнението на двустранните договори през целия преговорен процес; **оценката за изпълнението на пътната карта да се прави от Съвета** (държавите членки на ЕС), а не от Междуправителствената конференция (държавите членки, ЕК и страната-кандидат).

Второто допълнение предвижда в Преговорната рамка, където се изброяват критериите за оценка на напредъка на страната-кандидат, да се включи текст, който определя спазването на „**ангажимента на Северна Македония за добросъседски отношения и по-тясно регионално сътрудничество, които също остават съществени елементи от процеса на разширяване**“. Заедно с това се настоява да бъде допълнено, че „правилното прилагане на (Споразумението от Преспа с Гърция и) на Договора за добросъседски отношения с България предполага, наред с другото, последователен отказ от официални представители на Република Северна Македония от всякакви иредентистки претенции към територии или части от населението на България (и/или Гърция), **както и прекратяване на каквато и да е институционална подкрепа за организации,**

претендиращи за колективни права на „македонското малцинство“ за граждани на България (и/или Гърция).

На заседанието на **Комитета на постоянните представители** на 06.11.2020 г. **България отхвърля предложения от германското председателство трети ревизиран проект на Преговорната рамка.** Причината е, че в него, както и в предходните два проекта, отново не са отразени българските искания, от Рамковата позиция, приета от МС и потвърдена от НС. На 17 ноември България отхвърля предложената Преговорна рамка на заседание на Съвета „Общи въпроси“. **„Предложеният за приемане проект не отразява българските искания и не може да бъде подкрепен в този вид. Настояваме в преговорната рамка да залегнат три основни условия. Първото е придържането към формулата за езика от 1999 г., пътна карта за изпълнение на договора от 2017 г. и много ясен текст, че няма да се поддържат претенции за македонско малцинство в България“**, заявява министърът на външните работи Екатерина Захариева.

В отношенията между двете страни важен въпрос е декомунизацията и разкриването на истината за масовите репресии над македонските българи след 1944 г. Федералните архиви на комунистическата тайна полиция - УДБА, засягащи гражданите на РСМ, се намират в Белград. Така въпросът за разкриване на истината, реабилитирането на жертвите и съответните компенсации за понесените страдания засяга процесите на евроинтеграция на Сърбия. Още на 29 март 2012 г. Европейският парламент приема Резолюция относно процеса на европейска интеграция на Сърбия. В точка 22 се „призовава органите на властта да продължат усилията си за елиминиране на наследството на бившите комунистически тайни служби, като стъпка в процеса на демократизация на Сърбия..., както и на отварянето на националните архиви и по-специално на документите на някогашната агенция по разузнаване - УДБА; насърчава органите да улеснят достъпа до архивите, които се отнасят до бившите републики на Югославия, и да ги върнат на съответните правителства, ако те са отправили такова искане“. Досега нито едно правителство на РСМ не е повдигало въпроса пред Белград за отваряне на архивите на УДБА и връщането им в Скопие. Темата не е свалена от дневния ред ЕС и до днес. На 10 март 2021 г. ЕП прие Доклад относно докладите за 2019-2020 г. на Комисията относно Сърбия. В т. 99 отново се прави тежката констатация: „отново призовава сръбските власти да продължат усилията си за

премахване на наследството на бившите комунистически тайни служби чрез отваряне на досиетата за широката общественост като стъпка по пътя към демократизацията на Сърбия; призовава Сърбия да засили процеса на осигуряване на приемственост и изпълнение на задълженията, свързани с разделянето на общия архив на бивша Югославия; потвърждава в този контекст, че пълният достъп до всички архивни материали, особено тези на бившите югославски тайни служби (УДБА) и тайната служба на Югославската народна армия (КОС), е от съществено значение; отново призовава органите да улесняват достъпа до архивите, които се отнасят до бившите републики на Югославия, и да ги върнат на съответните правителства, ако те са отправили такова искане“. Позицията на ЕС по въпроса е устойчиво потвърдена в приетата на 25 март 2021 г. от Европейския парламент резолюция относно докладите на Комисията за Северна Македония за 2019-2020 г. (2019/2174(INI)). В т.32 се казва, че Европейският парламент „насърчава органите да извличат и отворят съответните архиви на югославските тайни служби; счита, че прозрачното разглеждане на тоталитарното минало, включително отварянето на архивите на тайните служби, е стъпка към по-нататъшна демократизация, отчетност и институционална стабилност както в самата държава, така и в региона на Западните Балкани като цяло“.

Решението на Европейския парламент е предшествано от отворено писмо на КЦ „Иван Михайлов“, Битоля, до президента на РСМ Стево Пендаровски с настояване да се отворят архивите на УДБА, с цел да се осветят имената на отговорните за убийствата и терора срещу българите след 1944 г. Въпросът е повдигнат и от бившия вътрешен министър Любе Бошковски още през ноември 2020 г., според който това ще помогне да разберем много неща за причините за случващото се в отношенията между РСМ и България. Въпросът за досиетата на югославските комунистически служби в Северна Македония не е решен от години въпреки становището на ЕС, исканията на неправителствени организации и официалната позиция на България. След голяма съпротива там е приет закон за досиетата в бившата социалистическа република Македония, а през 2011 г. са разкрити няколко десетки агенти във властта. Като цяло обаче архивите на УДБА остават затворени.

Езикът на омразата достига до неочаквани измерения в Скопие през март 2021 г. Той се проявява и по отношение на участника от РСМ в песенния конкурс на „Еurovision 2021“ Васил Гарванлиев. В клипа на песента, която изпълнява, се вижда мотив,

наподобяващ българското знаме, а певецът заявява в интервю, че се чувства българин. Вследствие на тези си думи той е атакуван от медиите в Северна Македония и получи над 400 заплахи за смърт. Държавната телевизия на РСМ започва процедура, която трябва да реши дали Васил Гарванлиев може да представлява страната си в международния конкурс. Въпросът се превръща в дипломатически и временно управляващият посолството на Северна Македония в София Владимир Кръстевски е извикан на разговор в Министерството на външните работи. България заявява, че ще продължи да полага всички необходими усилия в съответствие с принципите на международното право, за да защитава правата на българските граждани и гражданите с българска идентичност, навсякъде по света. Случаят с В. Гарванлиев е поставен в ЕП от Ангел Джамбазки. В питане до ЕК представителят Джамбазки заявява, че „нетолерантността, породена от разпространяваните лъжи и исторически фалсификации по адрес на България, трябва да бъдат преследвани, а правителството в Скопие да вземе решителни мерки“ и под формата на въпрос настоява ЕК „да вземе предвид случаите на заплахи и репресии спрямо хора с българско самосъзнание и да постави въпроса пред правителството в Скопие“.⁴⁴

Почти по същото време в Европа е разпространен доклад на базирания в Словения „Международен институт за блискоизточни и балкански изследвания“ ИФИМЕС, който определя България като „изкуствено създадена от Договор между Русия и Османската империя през 1878 г.“ Тогава, според авторите, не е имало българи, а само „богомили, македонци и турци“, които впоследствие биват подложени на „насилствена българизация“. Докладът представя Германия, Християндемократическия съюз (ХДС) и лично Ангела Меркел като „шефове“, които стоят зад „мафията, проникнала в институциите на ЕС“ и „престъпленията на Бойко Борисов“. Ангела Меркел и нейната партия са обвинени, че „тайно подхранват и симпатизират на победената идеология от Втората световна война“, т.е. на Третия райх, нацизма и Адолф Хитлер.

Всъщност словенският лобистки институт, в който се оказва, че работят сътрудници на македонския премиер Зоран Заев, вече две години публикува яростни антибългарски „анализи и доклади“, които имат за цел основно да се разпространяват из западната преса и формират там негативно

отношение срещу България. От сайта на правителството в Скопие е видно, че институтът има договор с изпълнителната власт в РСМ в периода 2017-2020 г. с гарантирани месечни плащания. Прави впечатление, че сключването на договор по време съвпада с подписването на Договора за приятелство от 2017 г. Финансирането на подобни лобистки организации е определено от българска страна като нарушение на чл. 11, параграф 1 от Договора, който задължава договарящите се страни да не предприемат, подбуждат или поддържат враждебни действия срещу другата държава.

На 17 юни 2021 г. в София пристига Зоран Заев, който има срещи както с президента Р. Радев и министър-председателя Ст. Янев, така и с неформалния лидер на ГЕРБ Б. Борисов. Външният министър на РСМ Буяр Османи се среща с българския си колега Светлан Стоев. От българска страна са поставени пет условия за вдигане на вето и за започване на преговори за присъединяване:

1. **В най-кратки срокове Скопие да потвърди пред ООН, в съответствие с чл. 11 ал. 3 от Договора за добросъседство, че краткото и дългото име на страната се отнасят само до политическия субект „Република Северна Македония“, а не до географския регион „Северна Македония“, част от който се намира в суверенните граници на България.** След изпращането на тази Вербална нота България веднага ще спре да настоява за употреба единствено на дългото име „Република Северна Македония“ в ЕС и международните организации;

2. **Република Северна Македония окончателно да снесе малцинствените си претенции към България, потвърждавайки че няма исторически, етнически и други основания да търси**

Скандалният за Скопие клип на Васил Гарванлиев за „Евровизия 2021“ с мотива, наподобяващ българското знаме.

44. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2021-002024_BG.html Достъпно на 01.12.2021 г.

малцинствен статут, за която и да е група хора, които не са нейни граждани, на територията на Република България. Това би било в съответствие с клаузата за ненамеса във вътрешните работи на България, залегнала в чл. 11 ал. 5 от Договора от 2017 г.;

3. Република Северна Македония **да задейства процес на реабилитация на жертвите на югославския комунизъм, репресирани на нейна територия заради българското им самосъзнание**. Този исторически жест от страна на Република Северна Македония би отразил на практика общия ни европейски цивилизационен избор;

4. Република Северна Македония **да адаптира с България съдържанието на учебните си програми** с цел обективно отразяване на общата ни история, залегнала като централен елемент в Преамбюла и чл. 8 ал. 3 на Договора за добросъседство, както и с оглед премахването на учебно съдържание, насаждащо омраза към България (чл. 11 ал. 6);

5. **Идентифициране съвместно с България и премахване на табели и надписи на територията на Република Северна Македония, насаждащи омраза срещу България и българите**.

България е принудена да отложи своята подкрепа за началото на преговорите за членство в ЕС на Република Северна Македония на провело се на 22 юни 2021 г. заседание на Съвет на Европейския съюз по „Общи въпроси“ в Люксембург. На същото заседание България дава положителна оценка за постиженията на Република Албания в процеса на реформи и казва своето „да“ за приемане на преговорната ѝ рамка. Заместник-министърът на външните работи Румен Александров заявява на Съвета, че становището на Народното събрание от 2019 г. по отношение на РСМ остава в сила. Той е отбелязва, че България очаква Скопие да изпълни поетите по-рано този месец ангажменти - отказ от териториални, малцинствени и исторически претенции към България, промяната на надписи, насаждащи омраза към България в РСМ, реабилитиране на жертвите на югославския комунизъм, пострадали заради българското си самосъзнание.

България държи **РСМ ефективно да изпълнява Договора за приятелство, добросъседство и сътрудничество от 2017 г. и това условие да залегне сред присъединителните критерии в Преговорната рамка за Република Северна Македония**. Скопие трябва окончателно да снее малцинствените си претенции към България. Властите в РСМ трябва да реабилитират жертвите на югославския комунизъм, репресирани заради

българското им самосъзнание. РСМ трябва да адаптира учебниците, така че в тях да се отразява обективно общата ни история. Позицията на страната ни по европейската перспектива на нашия близък съсед Република Северна Македония е последователна и ясна. Тя отговаря на убеждението ни, че политиката на разширяване на ЕС следва да се основава на изпълнението на Копенхагенските критерии за членство в Съюза и принципите на собствените заслуги.

В продължение на двустранния диалог министърът на външните работи Светлана Стоев изпраща на 25 юни 2021 г. писмо до своя колега министър Буяр Османи. В писмото се поставят петте искания от Скопие и се изразява очакване за изпълнение на поетите ангажменти от страна на Република Северна Македония, както и готовността на българската страна за намиране на трайни и устойчиви решения. **Ефективното изпълнение на Договора следва да залегне сред присъединителните критерии в Преговорната рамка за Република Северна Македония**. Това е вътрешен за ЕС процес. През месец септември 2021 г. българската позиция е представена в меморандум, изпратен в работна група „Разширяване“ към Съвета на ЕС, който съдържа рамковата позиция на България за разширяването на ЕС, приета през 2019 г. Документът е озаглавен „Обяснителен меморандум за отношенията на Република България и Република Северна Македония в контекста на разширяването на ЕС и Процеса на стабилизиране и асоцииране“ и като основни спорни въпроси в него се посочват нерешените **исторически спорове, наименованието на езика**, на който говорят гражданите на Северна Македония, и политиките на Скопие, свързани с признаването на **македонско малцинство** в България. Като проблем в документа се посочва блокирането на работата на смесената комисия по историческите въпроси, която трябва да изчисти спорните моменти в историографиите на двете държави. Тя е създадена след сключване на договора за приятелство и добросъседство между България и Северна Македония. Тя не провежда заседания от месеци и според София причината е, че представителите на Северна Македония не искат да участват. Освен това София смята за проблем това, че представителите на Скопие в комисията възприемат термина „споделена история“, докато България държи на формулировката „обща история“, както е посочено в рамковата позиция относно европейската интеграция на Албания и Северна Македония, приета през октомври 2019 г. България

настоява в официалните европейски документи да се говори за „официален език на Република Северна Македония“, а не за македонски език. За допустима се смята и формулировката „македонски език съгласно Конституцията на Република Македония“. Причината е, че София смята езика на Северна Македония за „писмена регионална норма на българския език“. В меморандума се посочва също, че България очаква Северна Македония да се въздържа от провеждане на политики на подкрепа и насърчаване претенциите за признаване на македонско малцинство в България и определя това като условие за подкрепата си за следващите стъпки от европейската интеграция на държавата. „България не може да приеме все още продължаващия процес на национално изграждане в Република Северна Македония да се извършва чрез преразглеждане на общата ни история, отричане на общите ни етнически и езикови корени или необосновани твърдения за съществуването на „македонско малцинство“ в България. Тези прояви на финансирана от държавата антибългарска идеология и практика противоречат на европейските ценности и не трябва да бъдат легитимирани чрез присъединяване към ЕС“, се казва в меморандума.

На 6 октомври 2021 г. се провежда срещата на върха ЕС – Западни Балкани, организирана от словенското председателство на Съвета в Бърдо край Кран - Словения, в която участват **лидерите на държавите – членки на ЕС и шестте партньори от**

Западните Балкани: Албания, Босна и Херцеговина, Сърбия, Черна гора, Република Северна Македония и Косово. Срещата е ръководена от Председателя на Европейския съвет Шарл Мишел, а в нейната работа взема участие председателят на Европейската комисия Урсула фон дер Лайен.

Българският президент Румен Радев иска от северномакедонския премиер Зоран Заев Скопие да изпълни шест правно обвързващи механизма, които да гарантират изпълнение на Договора за добросъседство от 2017 г. Към петте искания от лятото се добавя и включването на българите като държавотворен народ в преамбюла на конституцията на РСМ. „Ключът към съгласието на България изобщо не е сложен - той се заключава в пълното и безусловно изпълнение на духа и буквата на сключения през 2017 г. договор“, казва Румен Радев. България търси гаранции, че Скопие ще изпълни поетите ангажименти чрез включването им като условие в преговорния процес за членство в ЕС.

„Истинската същност на проблема в Република Северна Македония е системната дебългаризация и унищожаване години наред на българското културно-историческо наследство в тази страна. Воденият от десетилетия „възродителен процес“⁴⁵ спрямо македонските българи не е двустранен проблем: правата на човека и недискриминацията са фундаментални принципи, заложили дълбоко в основите на Европейския съюз“, коментира

Президентът на Републиката Румен Радев на Среца на високо равнище между ЕС и страните от Западните Балкани, която словенското председателство на Съвета на ЕС организира на 6 октомври 2021 г.

45. „Възродителен процес“ е термин обозначаващ насилствено отнемане от страна на комунистическата държава в България през 70^{те} и 80^{те} години на XX век на основни човешки права като правото на самоопределение, подмяна на имената и асимилация.

президентът Радев. На срещата България е поставена под силен натиск от страна на представителите на ЕС да определи конкретна дата за вдигане на ветото за започване на преговори с РСМ. Показателно за това е несъгласуваното и изненадващо участие на председателите на ЕК и Европейския съвет Урсула фон дер Лайен и Шарл Мишел в двустранната среща между президента Румен Радев и премиера Зоран Заев.

В заключителната декларация, приетата на срещата, искането на България за спазването на Договора за добросъседство намира своето място. в т. 5 на Декларацията:

„ЕС изцяло подкрепя многократно заявявания от партньорите от Западните Балкани ангажимент за приобщаващо регионално сътрудничество и **укрепване на добросъседските отношения, включително с държавите – членки на ЕС. Важно остава прилагането – добросъвестно и с осезаеми резултати – на двустранните споразумения, включително Преспанското споразумение с Гърция и Договора за добросъседски отношения с България.** Необходими са още решителни усилия за насърчаване на помирието и регионалната стабилност, както и за намиране и прилагане на окончателни, приобщаващи и обвързващи решения на двустранните спорове и въпроси между партньорите, коренящи се в наследството от миналото, в съответствие с международното право и установените принципи, включително Споразумението по въпроси, свързани с наследяването, а така също и на оставащите случаи на изчезнали лица и на въпросите, свързани с военни престъпления“.

В изказването си по повод разговорите Урсула фон дер Лайен на практика подкрепя и българското искане под формулата 5+1. Тя заявява, че „беше много важно днес да постигнем напредък, като изясним проблемните области в двустранните отношения между България и Северна Македония – те са 5+1. И за да ги включим в пътна карта и така да имаме практически начини за разрешаването им“. Идеята за пътна карта под формата и на двустранен протокол между България и РСМ с ясни времеви ангажименти от страна на Скопие е потвърдена от Р. Радев. Според президента този протокол трябва да бъде подготвен до началото на месец ноември 2021 г. и да стане част от преговорния процес. Акцентът в позицията на Радев е върху правата на българите, които трябва да бъдат вписани в конституцията и действително отразени в преброяването на населението. Реакцията на Скопие на инициативата за промяна на конституцията е на думи положителна.

Външният министър Буяр Османи заявява, че няма проблем българите да бъдат вписани в конституцията, но прави предизвикателното към българското обществено мнение уточнение, че София на практика се отказва от подхода „един народ в две държави“. Премиерът Заев потвърждава готовността на Скопие да впише българите заедно с други народности като хърватите или австрийците, но това може да стане в навечерието на приемането на РСМ в ЕС. Опитът на правителството да се отложи в неопределеното бъдеще искането за конституционни промени е подкрепено от опозицията. Лидерът на ВМРО-ДПМНЕ Християн Мицкоски обвързва конституционните промени с реципрочни промени в българската конституция, в която да се впише „македонско малцинство“. Това на практика обезсмисля дадените от управляващите обещания. Без гласовете на опозицията в парламента на РСМ промени на конституцията са невъзможни, а поставеното на България условие е неприемливо.

Въпросът за правата на българите в РСМ е пряко свързан с преброяването на населението, което не е правено през последните 20 години. Българско гражданство е правната основа на българските искания за конституционни права на българите в РСМ. Въз основа на българските закони, българско гражданство може да се получи въз основа на доказан български етнически произход. Само за миналата 2020-та година над 9 000 граждани на Република Северна Македония са получили българско гражданство по произход, а 25 000 са подали молби за такова. Тези данни са представени от евродепутата и заместник-председател на ЕНП Андрей Ковачев. Общо македонските граждани, получили български паспорт след разпадането на Югославия, са над 140 000, а общо с тези, които са подали документи приближават около 200 000. Това са почти 10% от населението, а ако извадим от списъка другите етноси като албанци, власи, турци, роми и сърби, са даже близо 20%. Официалните отчети на Комисия по българско гражданство и българи в чужбина към Администрацията на президента на Република България показват, че за периода 2007-2020 г. 84 668 граждани на РСМ са получили българско гражданство въз основа на доброволно и документално доказване на български произход. Процедурата за получаване на българско гражданство въз основа на български произход изисква представянето на оригинален документ, доказващ българския етнически произход поне на един възходящ роднина и доброволна декларация от кандидата, удостоверяваща българско етническо съзнание.

В навечерието на срещата в Бърдо край Кран неправителствената организация на Културен център „Иван Михайлов“ от Битоля изпрати отворено писмо до посолството на САЩ, посолствата на страните членки на ЕС, президента на Република България, българския посланик в Скопие и други международни организации, поради натиска върху гражданите на РСМ Македония, които имат българско национално чувство, във връзка с провеждането на преброяване на населението в РСМ, което се прави за първи път след 20 години. „Ясно е, че целта е да се създаде заблудата, че ние, македонските българи, сме малцинство, а не истински държавообразуващ компонент в нашата Родина“ се казва в писмото. „Нарушенията на правото на гражданите да изразяват свободно своята етническа принадлежност са следните:

1. На много места преброителите не задават въпроса за етническата принадлежност на лицата, т.е. хората автоматично се регистрират като „македонци“.

2. Гражданите, които се обявиха за българи, бяха редовно и пряко обиждани и унижавани от преброители, инструктори и други членове на преброителните комисии.

3. Имаме случаи, в които ако един член на семейството (първият, който се брои) се декларира като македонец, преброителят автоматично регистрира цялото семейство като „македонци“. Имаше много оплаквания за тези действия, но само символична част от тях беше успешно коригирана.

4. Доказателства за тази широко разпространена проблемна практика могат да бъдат намерени в официалната електронна поща на Статистическата служба на Република Северна Македония.

5. В най-драстичните случаи от лицата, декларирали се като българи, се искало да представят български държавни документи, паспорти и т.н. като „доказателство“ за регистрацията им като такива (повечето македонски българи нямат българско гражданство). По-късно тези хора бяха регистрирани като македонци, под предлог, че не могат или не смеят да представят такъв български документ.

6. Поради неправилно функциониране на приложението, много преброители взеха данните на лист хартия и след това ги въведоха в заявлението при лично отсъствие на гражданите, като замениха българската самоидентификация на лицата с „македонска“.

7. Имаше негативна антибългарска енергия и нетърпимост към лица, които се идентифицират като македонски българи и търсят корекция във формулярите си за лична регистрация поради

неправилно регистрирана етническа принадлежност от преброителите.

8. Тази нетолерантност беше предадена от отговорните нива в Националния статистически институт на инструкторите и практиката на преброяване – което доказва, че обидите, унижението и натискът не са просто работа на изолирани преброители, а добре структуриран, предварително подготвен акт на вземащите решения.

Позицията на президента Р. Радев на срещата Бърдо край Кран беше потвърдена в изявления на външния министър Светлан Стоев от 26 октомври. България настоява в Конституцията на Република Северна Македония да бъдат записани българите в страната наравно с другите народи, заяви служебният министър на външните работи.

„Ако вие погледнете Конституцията на РСМ след 2001 година, там българите като народност, която населява територията на настоящата държава, не фигурират като такива. Има сърби, има албанци, има роми, има турци, бошняци, но няма българи“.

Стоев подчерта, че българската позиция категорично остава, че бъдещето на Република Северна Македония е в Европейския съюз и обърна внимание, че повече от година Скопие не изпраща посланик в София, а езикът на омразата продължава да бъде сериозен проблем в двустранните отношения.

На 27 и 28 октомври 2021 г. в София се провеждат поредица от срещи на представители на политически партии и НПО от РСМ, представляващи интересите на местните българи. В делегацията влизат представители на партия „Граждански демократичен съюз“ (ГДС), на сдруженията Културен център „Иван Михайлов“ – Битоля, „Трибуна“ – Прилеп, „Македонско-българско приятелство“ – Скопие, „Коридор 8“ – Скопие, „Интеракция“ – Охрид, „Единство“ – Кочани. Българите от РСМ започват своите срещи с посещение на Македонския дом в София, изграден през 20^{те} и 30^{те} години на XX век със средства на македонските българи, живеещи в България, където се срещат с ръководството на ВМРО – Българско национално движение. Последват срещи с ръководството на всички основни политически партии и с президента Румен Радев. Българите от РСМ поставят пред политическия елит в София исканията за защита на човешките права чрез вписването на българите в Конституцията на РСМ като държавотворен народ и отварянето на досиетата на УДБА, за да бъдат разкрити масовите престъпления на комунистическия режим срещу българите след 1944 г. Поставянето на защита на човешките права като европейска ценност в центъра

на българската външна политика е заявено от президента Радев. „Ветото, което наложихме сега на последния съвет на 6 октомври, ако може да се нарече вето, има съвсем друг характер... съвсем друга аргументация“ и е свързана с нуждата да се спре процесът на „дебългаризация и дискриминация, премахване на езика на омразата“. „Във фокуса на това вето сте вие“, заявява Радев пред представителите на македонските българи.

Вътрешнополитическите процеси в РСМ имат пряко отношение към отношенията с България. На проведените праз октомври 2021 г. местни избори се разгаря истинска битка за кметския пост в столицата Скопие. Независимата кандидатката Данела Арсовска, която е подкрепена от опозицията, е обвинена, че е българска гражданка. Обвинението е абсурдно, защото десетки хиляди македонски граждани са получили българско гражданство, доказвайки доброволно и документално своя български произход, с което са придобили и всички права на европейски граждани. Управляващата партия на Зоран Заев СДСМ организира масова кампания за дискредитиране на Арсовска под надслова „На Скопие не му трябва български кмет!“. Биват отправени обвинения, че и съпругът на Арсовска – Ангел Арсовски и цялото семейство са български граждани. Въпреки разгорилата се истерия, изборите в Скопие са загубени от управляващите и това довежда до демонстративна оставка на Зоран Заев като министър-председател и лидер на СДСМ. Оставката е предизвикана от предварително заявеното от Заев, че ще се оттегли, ако загуби изборите в Скопие. Десет дни по-късно оставките биват „отложени“ с аргумента, че е необходимо да се стабилизира демократичното мнозинство в парламента, „особено мнозинството, което е за ЕС“. Разиграването на европейската карта в Скопие се допълва от проникналите съобщения в медиите, че за решението да се „отложи“ оставката има решаваща роля получената подкрепа от Ангела Меркел и Еманюел Макрон. Двамата уверили Зоран Заев, че има големи шансове за вдигане на българското вето и започване на преговори за членство в ЕС през месец декември.

С оглед на подготовката на последната за годината среща на върха, българският отговор е заявен на 18 ноември, когато министърът на външните работи Светлан Стоев приема посланиците на държавите-членки на Европейския съюз и изпълняващия длъжността ръководител на представителството на Европейската комисия. По отношение на началото на преговори за членство в ЕС на Република Северна Македония са подчертани

усилията, които се полагат през последните месеци от българска страна да бъдат решени отворените въпроси със Скопие. „В същото време продължава да няма каквото и да било напредък по изпълнението на Договора за добросъседство“, заявява министър Стоев. Той допълва, че българската страна все още очаква конкретни стъпки от съседите за изпълнение на поетите ангажименти, сред които отказ от териториални и малцинствени претенции, преустановяване на езика на омразата срещу България, промяна на учебниците в Република Северна Македония при отчитане на нашата обща история, гарантиране на правата на гражданите с българско самосъзнание.

„Не виждаме напредък, защото няма политическа воля за решаване на тези въпроси“, казва още българският външен министър. На фона на тази картина, България не може да подкрепи провеждане на първа Междуправителствена конференция със Скопие. Настоящият проект на Преговорна рамка за присъединяване на РСМ също не отразява предложенията на българската страна и следователно България не може да я подкрепи. Министърът препотвърждава последователната подкрепа на България за Албания, основана на собствените ѝ заслуги.

След изборите за Народно събрание на 14 ноември 2021 г., които поставят край на продължилата половин година политическа криза, в България започват преговори за създаване на четирипартийна управляваща коалиция. Три от четирите партии, влизащи в коалицията, не са представени в парламента през последните четири години. Преговорите за изработване на обща позиция по въпроса за интеграцията на РСМ в ЕС завършват с потвърждение на Рамковата позиция от 9 октомври 2019 г. Въпреки че всички политически сили в новото правителство се обявяват за промяна и идват на власт чрез остра критика на старото управление, по

Пропаганден плакат на управляващата партия на Зоран Заев за дискредитиране на Д. Арсовска под надслова „На Скопие не му трябва български кмет!“.

въпроса за отношението към РСМ се констатира пълна приемственост.

Българското обществено мнение е в категорична подкрепа на следваната политика. В представително социологическо проучване на „Галъп интернешънъл болкан“, проведено в края на ноември 2021 г., се констатира, че 71,1% от българите приемат, че най-важно е да бъдат уредени отношенията на Република Северна Македония с България, а не е толкова важно дали Република Северна Македония ще стане член на

Европейския съюз. На обратното мнение са 7,5%, а останалите 21,4% се колебаят. Новите данни показват, че колебанието в това отношение е спаднало в рамките на година. В друго проучване, проведено през лятото на същата година, е регистрирано, че 70% от запитаните отговарят, че в спора с РСМ най-добре е България да не вдига вето, само 19,3% смятат обратното, а една десета изразяват колебание.⁴⁶

46. <https://www.gallup-international.bg/45407/a-year-later-bulgarians-with-a-firmer-position-on-relations-with-skopje> Достъпно на 04.12.2021 г.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В региона на Западните Балкани, за разлика от останалите в Европа страни, все още съществуват нереформирани или по-точно „нестабилизирани емоционални нации“. Тази реалност, все още с черти на „примитивизъм“ в изграждането, е в състояние да нанесе сериозни поражения на регионалната система за сигурност и на самия ЕС в бъдеще. От прагматична гледна точка самите държави не са в състояние сами да направят много за себе. За нас въпросът е имаме ли и с какъв инструментариум можем да посрещнем едно такова бъдещо предизвикателство. Логично е да се зададе въпросът какъв фактор е България на Балканите? Защото съхраняването на една потенциално нестабилна сива зона в сърцето на Балканите дава надежда за бъдещето на всеки, който планира тук дестабилизация, конфликт и безвремие. Същото важи и ако нереформирани държави бъдат приети в ЕС и вместо източници на стабилност и сигурност се превърнат в генератор на напрежение и проблеми за целия ЕС. Решаването на двустранните проблеми в предприсъединителния период не е въпрос на двустранна политика, когато се отнася за бъдещето на Съюза. България в отношенията си с РСМ има за цел не решаване на свои „национални“ проблеми за история, език и малцинства, а търси трайно уреждане на въпроси и противоречия от времето на Студената война, които несъмнено биха имали последици за целия регион на Югоизточна Европа. Легитимирането на една политика, генерираща вражда към една нация и държава в ЕС, е недопустимо в процеса на интеграция на държава-кандидат за членство. Всъщност българската позиция има за цел прилагането на европейските критерии без политически целесъобразни компромиси, продиктувани от интересите на трети държави, което е единствената гаранция за стабилното функциониране и бъдеще на Европейския съюз.

С Договора за Европейския съюз се определят условията и принципите, на които всяка държава, която желае да стане член на Европейския съюз (ЕС), трябва да отговаря. Във връзка с присъединяването

трябва да се изпълнят определени критерии. Тези критерии (известни като Критерии от Копенхаген) са определени от Европейския съвет през 1993 г. и доразвити в Мадрид през 1995 г. Първият критерий изисква стабилност на институциите, гарантиращи демокрацията, върховенството на закона, правата на човека, както и зачитането и закрилата на малцинствата. Многобройни са примерите на тоталното игнориране на българите в РСМ и тяхната дискриминация, само защото изразяват своето национално самосъзнание. Тук ще приведем само един от примерите, засягащ съдбата на един от най-популярните съвременни писатели и дисидент в РСМ Младен Сърбиновски, чиито книги се издават в двете държави в значителни тиражи. „Пиша книгите си на официалната македонска езикова форма - споделя писателят в едно интервю- език, който си е просто един от диалектите на българския... Аз нямам български паспорт, но това не ми пречи да съм истински българин по дух и род...“ През 2000 година Сърбиновски е назначен за директор на Народната и университетска библиотека „Свети Климент Охридски“, а година по-късно става заместник-генерален директор на Македонската държавна телевизия. Скоро след това е свален и повече от две десетилетия е отстранен от обществения и културен

Ректорът на ЮЗУ „Неофит Рилски“ проф. Иван Мирчев връчва почетно звание „Доктор хонорис кауза“ на Младен Сърбиновски на 21 май 2013.

живот на РСМ. Причината за това разкрива македонскиот вариант на „Уикипедија“: „Роден е во 1958 година во село Вруток, Гостивар. И покрај добро развиениот стил на пишување и отличниот литературен израз, Србиновски пред македонската јавност (общественост) е познат по тоа што во неговите дела преовладуваат силни изрази на нихилизам и национален дефетизам, чия заедничка карактеристика е сомнежот во квалитетот на јазикот и на сопствениот народ. Познати се неговите ставови дека македонската нација е вештачки (изкуствено) создадена, и се состои од еднародени Бугари...“⁴⁷

Произнесената од „македонската“ версија на „Уикипедија“ присъда над големия интелектуалец Мл. Србиновски заслужава да биде дополнена и с некои пояснения, односно се до свободата на словото и свободата в интернет на една држава, запътила се към ЕС. В края на 2020 г. само 12 души имат правото да администрират северномакедонската версија на Уикипедија. Това противоречи на самата концепција за свободна веб базирана енциклопедија, позволяваща на всеки потребител да ползва и същевременно да редактира съдържанието на информацията. Сред ключовите думи на страницата, посветена на Мл. Србиновски има две заслужаващи особено внимание – „бугарофили“ и „бугаромани“. Дефиницията, която се дава на двата термина, е поразяваща с игнорирането на основното човешко право на самоопределение. За служебните енциклопедисти в РСМ двата термина изразяват национално предателство в по-мека или по-крайна форма:

1. **Бугарофилија** (составено од грчките зборови *βουλγαρο-* „бугаро-“ и *φιλία* „пријател“) - човек што е пристрасен кон бугарството. Односно претставува термин кој опишува човек кој има симпатии кон Бугарија, иако самиот тој не е Бугарин. Затоа и буквалниот негов превод означува *пријател на бугарите* (што би значело дека тој човек не е бугарин по род)⁴⁸ и

2. **Бугароман** - дефиниција за човек од етничко македонско потекло, кој под влијание на бугарската пропаганда, себеси се смета за Бугарин.

Бугароманите, застануваат во одбрана на политичката, идеолошката и историската позиција

на Република Бугарија и работат на штета на својата матична држава, Република Македонија. (курсива мой) Слична („поблага“) форма на бугароманијата е *бугарофилијата* - термин со кој се означуваат отворени симпатии кон бугарските етничко-културолошки обележја, но не и по штета на сопствената матична држава.⁴⁹

В дигиталното пространство може да срецнеме определените като хора од „етническо македонско потекло, които под влијание на бугарската пропаганда смятат себе си за бугари“. Сред тях са имената на писателя и драматург от Прилеп Миле Неделковски, на бившия министер-председател на РСМ Любчо Георгиевски и журналиста Владимир Панков.

По повод пропагандната война в интернет на РСМ срещу собствените си граждани европейскиот представител Ангел Джембазки заяви на 5 октомври 2021 г. в ЕП: „Цяло едно правителство, това на Северна Македонија, води война на дезинформация срещу своите граждани, срещу хората в тази држава, които имат бугарски корени и бугарски произход. Фалшифицира история, подменя, подменя паметници, надгробни плочи, води пълномасштабна война. Тук обаче това нито се чува, нито се вижда и част от вас се правят на ни чули, ни видели, ни лук мирисали, както е казал мъдрият бугарски народ, и после някой се оплаква, че имало дезинформация. Има, да, и тя е државно спонсорирана и државно организирана от таква држави, с помощта на техните помощници — Белград, Кремъл, който още искате“.⁵⁰

Друг критерий за присъединяване към ЕС е функциониращо пазарно стопанство. През изтеклите години бугарските инвестиции срецат огромни трудности в РСМ. Не може да биде посочена една значителна инвестиција за цели тридесет години. Огромна трудност пред взаимниот обмен продължава да биде липсата на свързаност. Строителството на железопътната врзка между Софија и Скопие е приоритет, редовно поставян в предизборните програми на партиите в РСМ, но на практика строителството на линијата се е превърнало в символ на корупција и злоупотреби со општествени средства. Първиот проект на линијата е од 1941 г., кога то

47. https://mk.wikipedia.org/wiki/Младен_Србиновски Достъпно на 04.12.2021 г.

48. <https://mk.wikipedia.org/wiki/Бугарофили> Достъпно на 03.12.2021 г.

49. <https://mk.wikipedia.org/wiki/Бугаромани> Достъпно на 03.12.2021 г.

50. *Дезинформацијата и ролята на социјалните платформи*, 5 октомври 2021 г.

<https://www.europarl.europa.eu/plenary/bg/vod.html?mode=unit&vodLanguage=BG&playerStartTime=20211005-22:45:34&playerEndTime=20211005-22:46:47#>
Достъпно на 05.12.2021 г.

България управлява тази част на Югославия, а първата копка на дългата само 56 км линия, която трябва да свърже РСМ и България, е направена през октомври 1994 г. След това четиринайсет години са необходими на властите в Скопие да вземат окончателно решение за трасето при гр. Крива Паланка. Подобна липса на свързаност се констатира и в останалите видове транспорт, енергетиката и газопреносните системи. В потвърждение на горното е публикуваното през декември 2021 г. изявление на Българо-македонската търговско промишлена палата. В документа, подписан от българска страна от председателя Пламен Павлов се казва, че по време на Икономическия форум в Скопие на 17 януари 2018 г. е изработена Бяла книга – Пътна картата за разбирателство и сътрудничество при формирането на благоприятен бизнес климат, а през декември 2019 г. на Кръгла маса, посветена на газовата свързаност, е инициентирано изграждането на междусистемна газова връзка Петрич-Струмица. Въпреки усилията на българския бизнес се констатира, че петдесет месеца след подписване на Договора за приятелство и сътрудничество между България и Северна Македония не е осъществена нито една от предложените мерки. Българските и македонските граждани продължават да плащат най-скъпия роуминг в региона, продължават да преминават през двоен граничен и митнически контрол, продължават да не ползват данъчен кредит на излизане от съседната

страна, няма нито един трансграничен, инфраструктурен проект, няма транспортна свързаност, няма енергийна свързаност, няма дигитална свързаност, има конфронтация, административни препятствия и враждебност, липсва диалог и перспектива за приятелство и сътрудничество. Бизнесът призовава управляващите от двете братски страни за сближаване на позициите, преодоляване на политическата криза и осъществяване на бизнес без граници.

Един от критериите от Копенхаген е капацитет за ефективно прилагане на правилата, стандартите и политиките, които съставляват законодателния корпус на ЕС, както и придържане към целите на политическия, икономическия и паричен съюз. И тук възниква въпросът, може ли да се приеме, че една държава-кандидат може да се придържа към европейското законодателство и целите на Съюза, когато демонстрира тотално пренебрежение към правно обвързващи договори по силата на международното право. С две думи, може ли да имаме доверие на РСМ, че ще спазва европейските норми, когато погазва договорите си със страни-членки. Отговорът на българските институции, политически сили и общество е категоричен – доверието трябва да се изгражда на основата на реални действия и реформи в РСМ в полза на гражданите на страната и общото бъдеще в ЕС.

ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ

- Ангелов, В. *Македонската кървава коледа. Създаване и утвърждаване на Вардарска Македония като република в Югославската Федерация (1943-1946)*. С., 2003
- *Дезинформацията и ролята на социалните платформи*, 5 октомври 2021 г. <https://www.europarl.europa.eu/plenary/bg/vod.html?mode=unit&vodLanguage=BG&playerStartTime=20211005-22:45:34&playerEndTime=20211005-22:46:47#> Достъпно на 05.12.2021 г.
- Димитров, А. *Раждането на една нова държава. Република Македония между югославизма и национализма*. С., 2011, с. 302-306, 292-299, 340-345.
- Дирекция „Югоизточна Европа“ на Министерство на външните работи на Република България, *Българското председателство на ПСЮИЕ*. Сп. „Дипломация“, Дипломатически институт, МВНР, 13/2015, с. 51-52, 54.
- Изявления на проф. Драги Георгиев за местни медии и за испанската медия *EsGlobal: La disputa identitaria entre Bulgaria y Macedonia del Norte - EsGlobal*, 14 Dec. 2020. <https://www.esglobal.org/la-disputa-identitaria-entre-bulgaria-y-macedonia-del-norte> Достъпно на 23.11.2021 г.
- Киселиновски, Ст. *Кодификация на македонския книжовен език*. – В: Балканите – език, история, култура. В. Търново, 2008, с. 200-203.
- *Кратък обзор на нагласи по темата „Македония“ – от последните седмици, месеци и години*. 04 май 2017 г. <https://www.gallup-international.bg/36046/abrief-overview-of-attitudes-towards-macedonia-over-the-last-weeks-months-and-years> Достъпно на 04.12.2021 г.
- Кючуков, Л. *Западните Балкани: колко високо в дневния ред на ЕС?* Сп. „Дипломация“, Дипломатически институт, МВНР, 21/2018, с. 23.
- Михов, М. *Политика в историята. Новата българска история и македонската историография 1944 – 2005 г.* Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, В. Търново, 2006.
- Михов, М. *С кръст и меч. Българската екзархия, ВМОРО и освободителните борби на българите в Македония и Одринско (1902-1912)*. Велико Търново, 2002, 116-130.
- Мичев, Д. *Българските акционни комитети в Македония – 1941*. С., 1995, 69-71.
- Нанева, Д. *Статуквото: антфашизъм/фашизъм – случаят „Радко“ в БЮРМ*, 2000/2016, с. 448-449.
- *Обществото у нас с категорични условия пред Северна Македония*, 13 ноември 2020. <https://www.gallup-international.bg/44109/bulgarian-society-withstrong-position-on-north-macedonia> Достъпно на 02.12.2021 г.
- *Позитивни оценки сред обществата на Западните Балкани за българската роля*. 13 юли 2018, <https://www.gallup-international.bg/37397/positive-evaluationamong-western-balkans-societies-towards-bulgarian-role-in-the-region> Достъпно на 03.12.2021 г.
- Сърбиновски, М. *Шашма*. Университетско издателство „Св. Св. Кирил и Методий“. Велико Търново, с. 5.
- *Бяла книга за езиковия спор между България и Република Северна Македония*, Тренески, Вл., Д. Танчовски, Ерл. Аго, Ив. Николов, Ил. Стояновски, М. Иванов, Р. Сребранов и Спас Ташев, С., 2021, с. 109-124, 130.
- *Другите балкански войни*. Фондация „Карнеги“, Фондация „Свободна и демократична България“, С., 1995, с. 29.
- Хинкова, С. *Геополитически измерения на присъединяването на Западните Балкани и Турция в ЕС*. Сп. „Дипломация“, Дипломатически институт, МВНР, 10/2013, с. 21
- https://bg.wikipedia.org/wiki/Единадесета_пехотна_македонска_дивизия Достъпно на 08.10.2021 г.

- https://bg.wikipedia.org/wiki/Киро_Глигоров
Достъпно на 28.11.2021 г.
- https://bg.wikipedia.org/wiki/Стоян_Новакович
Достъпно на 05.11.2021 г.
- https://bg.wikisource.org/wiki/Ньойски_мирен_договор_от_1919_година#Член_39
Достъпно на 22.11.2021 г.
- <https://mk.wikipedia.org/wiki/Бугаромани>
Достъпно на 03.12.2021 г.
- <https://mk.wikipedia.org/wiki/Бугарофили>
Достъпно на 03.12.2021 г.
- https://mk.wikipedia.org/wiki/Младен_Србиновски
Достъпно на 04.12.2021 г.
- <https://parliament.bg/bg/declaration/ID/157188>
Достъпно на 02.12.2021 г.
- <https://sobranie.mk/content/Odluki%20USTAV/Odluka%20za%20proglasuvanje%20na%20amandmanite%20i%20na%20Ustavot%20na%20RM.pdf>
Достъпно на 01.11.2021 г.
- <https://www.24chasa.bg/mnenia/article/10067809>
Достъпно на 12.11.2021 г.
- <https://www.artacademyplvdiv.com/amtii/normativi/Po%20stanovlenie%20ot%2005.1997%20-%20priemane%20na%20studenti%20ot%20Makedonia.pdf>
Достъпно на 05.12.2021 г.
- https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-8-2017-06-14-INT-3-350-0000_BG.html
Достъпно на 01.12.2021 г.
- https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-8-2018-02-06-INT-2-364-0000_BG.html
Достъпно на 22.11.2021 г.
- https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-8-2018-07-03-INT-2-022-0000_BG.html
Достъпно на 03.12.2021 г.
- https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2021-002024_BG.html
Достъпно на 01.12.2021 г.
- <https://www.gallup-international.bg/45407/a-year-later-bulgarians-with-a-firmer-position-on-relations-with-skopje>
Достъпно на 04.12.2021 г.
- <https://www.gov.bg/bg/prestentor/novini/ramkova-rozitsia>
Достъпно на 02.12.2021 г.
- <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134916612>
Достъпно на 29.11.2021 г.
- https://www.omda.bg/public/bulg/news/archcoment/Bulg_Mac.htm
Достъпно на 28.11.2021 г.
- *'Uniting around "historical truths" or around differences?' – ResPublica, 16 April 2021, <https://respublica.edu.mk/en/blog/uniting-around-historical-truths-or-around-differences>*
Достъпно на 19.11.2021 г.
- *'On Unifying Around Our Common History - Tsar Samuil Erga Omnes' – ResPublica, 7 April 2021, <https://respublica.edu.mk/en/blog/on-unifying-our-common-history-tsar-samuil-erga-omnes>*
Достъпно на 19.11.2021 г.
- *'On Unifying Around Our Common History - Tsar Samuil Erga Omnes III' – ResPublica, 12 July 2021, <https://respublica.edu.mk/en/blog/on-unifying-around-our-common-history-tsar-samuil-erga-omnes-iii>*
Достъпно на 19.11.2021 г.

newdirection.online

[@europeanreform](https://twitter.com/europeanreform)

[@europeanreform](https://www.instagram.com/europeanreform)